

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

«Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» факультети

«Давлат молияси ва солиқлар» кафедраси

«Жисмоний шахсларни солиққа тортиш» фанидан

«ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ДАРОМАД
СОЛИҒИНИ ҲИСОБЛАШ ВА БЮДЖЕТГА УНДИРИШ ТАРТИБИ»
мавзусидаги

КУРС ИШИ

БАЖАРДИ: «Солиқлар ва солиққа тортиш»
таълим йуналиши
3-курс СС-51 гуруҳи талабаси
Раҳматов Даврон

Кафедрага топширилган сана « ____ » _____ 2012 й

Ҳимоя қилинган сана « ____ » _____ 2012 й
_____ балл

Ҳайъат аъзолари: _____

Тошкент- 2012

МУНДАРИЖА

КИРИШ		3
1.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини объектив зарурлиги, ўзига хос хусусиятлари ва Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимида тутган ўрни	
2.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини иктисодий моҳияти ва меъёрий-ҳуқуқий асослари	
3.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини тўловчилар таркиби ва солиқ солиш объектини аниқлаш тартиби	
4.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича солиқ ставкаларининг табақаланиши ва солиқдан белгиланган имтиёзларнинг амалдаги ҳолатини тахлили	
5.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш ва бюджетга ундириш тартиби	
6.	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ундириш механизмини такомиллаштириш	
ХУЛОСА		
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати		

КИРИШ

Мамлакатимизда амалга оширилаётган чуқур иқтисодий ислохотлар, ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларидаги кенг кўламли бунёдкорлик ишлари, иқтисодиётни модернизация ва диверсификация қилиш, туб таркибий ўзгаришлар жараёни нақадар салмоқли натижалар бераётгани 2010 йилдаги ривожланиш яқунлари мисолида яна бир бор ўз исботини топди. Бу борада эришилган аниқ ютуқ ва муваффақиятларнинг чуқур ва атрофлича таҳлили, шу асосдаги муҳим амалий хулосалар, келгусида эътибор қаратишимиз лозим бўлган долзарб масалалар Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг 2011 йил 21 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йилнинг асосий яқунлари ва 2011 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган мажлисида сўзлаган маърузасида ўзининг ҳар томонлама ҳаққоний ифодасини топди. Унда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг ўзига хос модели, унинг асосий тамойиллари асосида ишлаб чиқилган, ҳар томонлама пухта ўйланган мамлакатни ислоҳ этиш ва модернизация қилишнинг тадрижий дастури изчил амалга оширилиши жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг республикамиз иқтисодиёти, унинг молия ва банк тизимига салбий таъсирини сезиларли даражада камайтириш имконини бергани қайд этилди.

Ўзбекистон Республикаси солиқ тизими давлатимиз ривожланишининг барча босқичларида давлат бюджетига зарур молиявий ресурсларнинг келиб тушиши, ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлаш бўйича ўз олдида турган вазифаларни бажариб келмоқда. Солиқ тизимини бозор тамойиллари асосида ислоҳ қилиш шароитида солиқ соҳасидаги ислохотларни амалга оширишда солиқ муносабатларини такомиллаштириш, жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш ва уларнинг амал қилиш механизмининг илмий таҳлил қилиш муҳим ва долзарб муаммоли масалалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Давлат ва жамият тараққиётининг тадрижий ривожланиш босқичларида солиқлар ва жисмоний шахсларни солиққа тортиш муносабатлари узлуксиз равишда такомиллаштириб борилган. Ушбу солиққа тортиш муносабатлари тизимини ҳозирги кун талаблари даражасида янада самаралироқ ташкил этиш ва амалга ошириш, жисмоний шахслар томонидан жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимидаги айрим элементлар механизмининг мақбул шартлар асосида қабул қилиш заруриятини белгилайди. Солиқлар ва солиққа тортиш муносабатларидаги мана шундай муҳим элементлар механизмидан бири, бу жисмоний шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш шаклидаги даромадларини солиққа тортиш механизмидир.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатларида бўлгани сингари Ўзбекистон Республикасида ҳам унинг фуқаролари, хорижий мамлакатлар фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахслар, яъни жисмоний шахслардан олинган солиқлар ва бошқа йиғимларнинг тармоқли тизими мавжуд бўлиб, бу даромадлар давлат бюджетининг асосий манбаларидан саналади.

2012 йил 19 январь куни мамлакатимиз Президенти Ислоҳ Каримов томонидан 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида изчиллик билан амалга оширилаётган солиқ юқини камайтиришга қаратилган оқилона солиқ сиёсати иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларга, хўжалик юритувчи субъектларнинг ишбилармонлик фаоллиги ва молиявий барқарорлигини юксалтиришга хизмат қилаётганлиги эътироф этилди «Изчиллик билан амалга оширилаётган, биринчи навбатда солиқ юқини камайтиришга қаратилган оқилона солиқ сиёсати иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларга, хўжалик юритувчи субъектларнинг ишбилармонлик фаоллиги ва молиявий барқарорлигини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Хусусан, 2011 йилда солиқ юқи, 1991 йил билан солиштирилганда, яппи ички маҳсулотга нисбатан қарийиб 2 баробар камайиб, 41,2 фоиздан 22 фоизга тушганини қайд этиш зарур.

2011 йилда республикамизда иш ҳақи 20,2 фоизга, бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи, пенсиялар, нафақа ва стипендиялар миқдори эса 26,5 фоизга ўсди. аҳолининг реал даромадлари йил мобайнида 23,1 фоизга ортди. Айни пайтда шунга эътибор беришингизни сўрайман аҳоли жами даромадларининг 47 фоизи тадбиркорлик фаолиятдан олинмоқда.

Кейинги ўн йилда юртимизда аҳоли даромадлари ҳажми 8,1 баробар ортган бир пайтда, иш ҳақи, ижтимоий кўмакка муҳтож тоифаларнинг даромадлари миқдорини жадал ошириш, улар

кўллаб қувватлаш ва солиқ имтиёзлари бериш ҳисобидан аҳолининг энг паст ва энг юқори даромадга эга бўлган гуруҳлари ўртасидаги тафовут, бошқача айтганда, даромадларидаги фарқ коэффиценти 21,1 баробаридан 8,3 баробарига қисқарди. Айтиш керакки, мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатлари ва бир қатор иқтисодий ривожланган давлатлар ўртасида бу коэффицент энг паст кўрсаткичлардан бири ҳисобланади.

Юртимизда ўтган йиллар давомида иш ҳақи ва пенсияларнинг харид қобилияти изчил ва барқарор ўсгани аҳолининг ҳаёт даржаси ва сифати ортиб бораётганининг яққол тасдиғидир.

Солиқ юкини, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидан олинадиган солиқ юкини сезиларли даражада камайтириш белгиланмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга туширилиши режалаштирилмоқда.

Шу билан бирга, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг энг паст ставкаси 10 фоиздан 9 фоизга пасайтирилганини қайд этиш лозим. Бу, аввало, кам иш ҳақи тўланадиган ишловчилар тоифаси даромадларининг кўпайишига сезиларли равишда ижобий таъсир кўрсатиши табиийдир»¹.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида солиқ тизимини ислоҳ қилиш давлатнинг солиқ сиёсатига чамбарчас боғлиқ бўлиб, жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш ва ҳуқуқий асосларини чуқур ўрганиш ҳамда ривожланган мамлакатлар илғор тажрибаси асосида солиқ тизимини ва жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш бўйича чуқур илмий изланишлар олиб борилиши лозим.

Солиқ соҳасидаги ислоҳатларни амалга оширишда солиқ муносабатларини тартибга солишда жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортишнинг таркибий тузилиши, ҳуқуқий асослари, жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш муҳим ва долзарб муаммоли масалалардан бири бўлиб ҳисобланади.

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини объектив зарурлиги, ўзига хос хусусиятлари ва Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимида тугган ўрни.

Жисмоний шахсларни солиққа тортишда жисмоний шахслар томонидан тўланадиган солиқларнинг энг асосийси даромад солиғидир. Жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солиқ давлат бюджетига ўз вақтида тўлиқ келиб тушиши давлат олдида турган ижтимоий, иқтисодий ва бошқа вазифаларни муваффақиятли бажаришга, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини ҳимоялашга хизмат қилади.

Мамлакатимизда юз берган иқтисодий ўзгаришлар, бозор муносабатларига асосланган жамиятга ўтиб борилиши даромадга жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқнинг белгиланиши ва тўпланишида ҳам жиддий ўзгаришлар юз беришига сабаб бўлди. Мазкур ўзгаришлар ва ислоҳатларнинг барчаси 2007 йил 23 ноябрда Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинган, 2007 йил 30 ноябрда Сенат томонидан маъқулланган, 2007 йил 25 декабрда Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.Каримов томонидан тасдиқланган 2008 йил 1 январдан эътиборан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодексида ўз ифодасини топган.

Жисмоний шахсларни солиққа тортишда жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқнинг объектив зарурлигини бозор иқтисодиётига ўтиш шароитидаги икки ҳолат билан ифодалаш мумкин: биринчидан, давлатнинг қатор вазифаларини маблағ билан таъминлаш зарурлиги, иккинчидан, бозор иқтисодиёти қонун-қоидалари.

Давлатнинг бажарадиган функциялари ва вазифалари кўп ва бозор иқтисодиёти ривожлана бориши билан баъзи ижтимоий ҳимояланган бозор муносабатларига мос келмайдиган вазифалар йўқола борса, янги вазифалар пайдо бўла бошлайди. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида давлатнинг янги вазифалари пайдо бўлади. Буларга бизнинг республикамизда кам таъминланганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, бозор иқтисодиёти инфратузилмасини (саноатда, қишлоқ хўжалигида, молия тизимида) ташкил қилиш қиради. Шу ерда давлат кучли социал сиёсат

¹ И.А.Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараккиятини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади: 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда ўзбекистонни ижтимоий иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. – “Халқ сўзи”, 2012 йил 20 январь (№ 14) 2-бет

тадбирларини амалга ошириш учун пенсионерлар, нафақахўрлар, талабалар, кўп болали оналар ва бошқаларни кўпроқ маблағ билан таъминлаш зарурлигини англаб чекланган товарлар баҳосидаги фарқни бюджет ҳисобидан қоплайди ва уларга бошқа харажатларни давлат ҳисобидан амалга оширади, маҳаллаларда кам таъминланганларга моддий ёрдамлар ташкил этади. Шу билан бирга, Ўзбекистон давлати жамият аъзолари осойишталигини сақлаш мақсадида ўзининг мудофаа қобилятини сақлаб ва мустаҳкамлаб туришга, техника ва ўқ-дориларга ҳам маблағлар сарфлайди, қолаверса, давлат фуқаролар хавфсизлигини сақлаш, мамлакатда тартиб интизом ўрнатиш, уни бошқариш функцияларини бажариш учун ҳам кўплаб маблағ йўналтиришга мажбур. Бундай харажатларни амалга оширишнинг мажбурийлиги улар учун манба бўлган солиқларни ҳам объектив зарур қилиб қўяди.

Қайд этиш лозимки, ҳозирга қадар давлатнинг функцияларини бажариш учун лозим бўлган молиявий маблағлар шакллантиришнинг солиқлардан бошқа усули жаҳон амалиётида қўлланилган эмас. Давлат мавжуд экан, молиялаштириш усули сифатида солиқлар ҳам амал қилади. Маълумки, жамият иқтисодий ҳаёти жуда мураккаб иқтисодий ҳодисалардан иборат. Ана шу мураккаблик бевосита солиқларга ҳам тегишлики, бу ҳолат солиқларни иқтисодий моҳиятини теран англашни тақозо этади.

Солиқлар молиявий ресурсларни давлат ихтиёрида тўпланиб боришини таъминлайди, бу ресурслардан иқтисодий ривожланишнинг умумдавлат, минтақавий вазифаларни ҳал қилиш, ишнинг самарадорлиги ва сифатини рағбатлантириш, ижтимоий адолат тамойилларидан келиб даромадларни тартибга солиш учун фойдаланилади.

Давлат солиқларни давлат бюджетини шакллантириш учун амалга киритади, солиқлар бирорта аниқ харажатларни қоплаш мақсадига эга эмас, бу айрим турдаги даромадлардан тушадиган тушумлардан амалга ошириладиган харажатлар уларга боғлиқ бўлиб қолишини олдини олиш зарурати билан асосланган. Бироқ бир қанча ҳолларда умумий солиқлар билан бирга мақсадли солиқлар ҳам белгиланади, уларни амалга киритилиши иқтисодий фаолиятда ижобий рол ўйнаши мумкин.

Давлат бюджети бу давлат пул маблағларининг (шу жумладан давлат мақсадли жамғармалари маблағларининг) марказлаштирилган жамғармаси бўлиб, унда даромадлар манбалари ва улардан тушумлар миқдори, шунингдек, молия йили мобайнида аниқ мақсадлар учун ажратиладиган маблағлар сарфи йўналишлари ва миқдори акс эттирилади.

Кўпгина давлатларда давлат бюджети даромадларини асосий қисмини солиқлар ва йиғимлар ташкил этади. Масалан, АҚШ да давлат бюджетининг 91 фоизи, Францияда 96 фоиз, Россияда 92 фоиз, Германияда 82 фоиз ва Ўзбекистон Республикасида ўртача 95 фоизни солиқлар ташкил этади.

Жисмоний шахслардан ундириладиган солиқлар таркибида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг салмоғи анча юқоридир. Давлат бюджетининг даромадлар қисмидаги улуши юқори бўлган сабабли ҳам, бу солиқ тури солиқ тизимида муҳим ўринлардан бирини эгаллаб келмоқда.

Хўжалик юритувчи субъектлар ва аҳолига солиқ имтиёзларининг ошириб борилишига қарамай амалга оширилган изчил солиқ сиёсатининг самараси ўлароқ, давлат бюджети даромадларидаги солиқлар ҳажмининг ошиб боришига эришилди.

1- жадвал

Давлат бюджети даромадлари таркиби

Даромадларнинг турлари	2010 й.		2011 й.		2012	
	млрд. сўм	%	млрд. сўм.	%	млрд. сўм.	%
Мақсадли фондларсиз даромадларнинг турлари	13116,4	100	16178,5	100	20614,1	100
1. Бевосита солиқлар	3420,6	26,0	4238,7	26,2	5196,4	25,2
2. Билвосита солиқлар	6973,8	53,3	8656,8	53,5	11187,8	54,2
3. Ресурс тўловлари ва мулк солиғи	1974,1	15,0	2308,9	14,3	2746,4	13,3
4. Бошқа даромадлар	747,8	5,7	974,1	6,0	1483,5	7,2

Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги маълумотлари.

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики давлат бюджетига бевосита солиқлардан тушум 2010 йилда 3420,6 млрд. сўмни ташкил қилган бўлса, 2011 йилда ушбу солиқлардан тушум 4238,7 млрд. сўмни ташкил қилган. Уларнинг давлат бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи 2010 йилда 26,0 фоизни ташкил қилган бўлса, 2011 йилда 26,2%ни ташкил этган. Бевосита солиқлар тадбиркорлик субъектлари ва жисмоний шахслардан тўғридан-тўғри ундириладиган солиқларни ўз ичига олиб кейинги йилларда ушбу туркум солиқлар бўйича солиқ ставкаларининг пасайтирилганига қарамасдан, солиқ базасининг кенгайиши ҳисобига давлат бюджети даромадлари ҳам ортиб бормоқда.

Давлат бюджети ортиғи билан бажарилди, кўзда тутилган дефицит ўрнига ялпи ички маҳсулотга нисбатан 1,5 фоиз миқдорида профицитга эришилди. Пухта ўйланган қатъий пул-кредит сиёсатини изчил олиб бориш туфайли инфляцияни кўзда тутилган прогноз кўрсаткичлари чегарасида, яъни йиллик 7,8 фоиз даражасида сақлаб қолишга эришилди.³ (2-жадвал)

2009 йилда Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши 8,1 фоизни ташкил этди. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 9,0 фоизга кўпайди, қишлоқ хўжалигидаги ўсиш 5,7 фоизни ташкил этди, чакана савдо айланмаси 16,6 фоиз, аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш 12,9 фоизга ошди.²

2-жадвал

Давлат бюджети камомати (ЯИМга нисбатан % ҳисобида)⁴

Кўрсаткичлар	2000 йил	2001 йил	2002 йил	2003 йил	2004 йил	2005 йил	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил
Дефицит (-)	-1,0	-1,0	-0,8	-0,4	-0,4	+0,1	+0,5	+1,1	+1,5	+0,2	+0,3	+0,3
Профицит(+)												

Таҳлил қилинаётган даврнинг якунларига кўра, 2009 йилда давлат бюджетининг даромадлар қисмида тўғри солиқлар 2769,2 млрд. сўмни ташкил этди. Шундан, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи 542,4 млрд. сўм, савдо ва умумий оватланиш корхоналари, шу жумладан микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови 222,4 млрд. сўм, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови 256,0 млрд. сўм, жисмоний шахсларнинг даромад солиғи 1281,6 млрд. сўм, юридик ва жисмоний шахслардан тадбиркорлик фаолияти айрим турлари бўйича олинадиган қатъий белгиланган солиқ 108,6 млрд. сўм, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи 358,2 млрд.сўмдан иборат.

Давлат бюджети камоматини қисқартириш бўйича чора-тадбирлар ва уни инфляциясиз манбалар ҳисобидан чегаравий даражада молиялаштиришга амал қилиш иқтисодиётнинг барқарор ривожланишига эришишга, инфляцияга қарши тартибга солиш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишга ва инфляцион жараёнларни бошқаришга олиб келди.

Давлат бюджети даромадларини шакллантиришда жисмоний шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш шаклидаги даромадларини солиққа тортишда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бевосита (тўғри) солиқлар таркибида катта улушни ташкил этади (3-жадвал).

3-жадвал

Давлат бюджети даромадларининг ЯИМ даги улуши динамикаси⁶

Т/Р	Кўрсаткичлар	2004 йил	2005 йил	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил
1.	Тўғри солиқлар	20,5	19,6	18,7	25,8	25,3	24,8	26,0	26,2
2.	Билвосита солиқлар	41,7	33,3	34,0	48,6	50,2	51,2	53,3	53,5
3.	Ресурс тўловлар ва мол-мулк солиғи	6,5	12,1	12,6	18,3	17,1	17,5	15,0	14,3

Солиқ-бюджет сиёсатини амалга ошириш ва унинг иқтисодий ўсишига таъсирининг муҳим воситаси солиқлардир. Солиқ сиёсати истеъмол, ишлаб чиқаришга ва инвестицияларга бевосита

³ И.А.Каримов. «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш- давр талаби» -Т.: Халқ сўзи, 2009 йил, 14 февраль, 16

² И.А.Каримов. «Асосий вазирамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришди» -Т.: Халқ сўзи, 2010 йил, 30 январ, 2-бет

⁴ <http://www.mf.uz> –Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги маълумотлари

⁶ Усмонов Ш. “Бюджетнинг ўрта муддатли истиқболдаги стратегик устуворликлари”. “Солиқ солиш ва бухгалтерия ҳисоби” 2008 йил, 3-сон 14-бет.

таъсир кўрсатади. Ўзбекистонда давлат бюджети даромадларининг 90 фоиздан ортиғи солиқ тушумлари ҳисобига шаклланади.

2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини иқтисодий моҳияти ва меъёрий-ҳуқуқий асослари.

Ўзбекистон Республикасида жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ дастлаб 1924-1925 йилларда шаҳар аҳолисидан даромад солиғи олинishi лойиҳалаштирилди ва тўғри солиқ тури сифатида жорий этилди. Мустақилликдан олдинги даврларда аҳоли асосий даромадлари манбаи иш ҳақи бўлганлиги, иш ҳақи камлиги туфайли, аҳоли даромадларининг бир хиллиги ва табақалашмаганлиги туфайли жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар фуқаролар кўпчилик қатламлари манфаатларига дахл қилмас, прогрессив солиқ солиш таъсири сезилмас эди. Даромад солиғи аҳоли даромадларининг 6-6,8 фоизини ташкил этарди. Солиқ бўйича асосий оғирлик корхоналар зиммасига юкланган эди.

«Солиқ» тушунчаси ўзининг илдизлари билан асрлар ичра маълум бўлиб, давлат хазинасига ундириладиган ҳар хил тушумлар кўринишда бўлган. Қадимда давлатни молиялаштириш механизмлари пайдо бўлаётган бир даврда, солиқлар давлатнинг пайдо бўлиши ва ундаги жамиятнинг синфларга бўлинишида муҳим иқтисодий муносабат сифатида юзага келган. Солиқларнинг ҳозирги кундаги ўрни эса ҳуқуқий онг, иқтисод, давлат назорат тизимининг юқори даражадаги ривожланиши натижасида пайдо бўлган. Жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш илк бор қадимги Грецияда жорий этилган бўлиб, қадимги Грецияда солиққа тортиш Ўрта Осиёда қабул қилинган солиққа тортишдан фарқ қилган. Қадимги Грецияда солиқлар даромад солиғи ва эҳсонлардан иборат бўлган. Даромад солиғи даромаднинг ўндан ёки йигирмадан бири ҳажмидан ундирилган, мазкур маблағлар жамоат мақсадлари учун сарфланган. Грек шаҳри кенгаши бўлғуси йирик харажатлар қилиниши олдидан даромадларининг фоиз ажратмаларини белгилаган. Амалдаги солиққа тортишнинг зиддиятли томони шунда эдики, Афинада озод фуқароларни бевосита солиққа тортиб бўлмайди деб ҳисоблашган, чунки озод фуқаролар бевосита солиқларни тўлаши керак эмас, улар кўнгилли равишда солиқ тўлашади деган фикр мавжуд бўлган, бу ҳолат фуқаролар ушбу тоифасининг имтиёзларидан бири деб ҳисобланган.

Жисмоний шахслар даромад солиғи ҳозирги замон давлатларида мавжуд бўлган асосий солиқлардан саналади. У XVIII-XIX асрларда аҳолининг турли табақалари даромад турлари ва миқдори ўртасида катта фарқлар юзага кела бошлаган пайтда пайдо бўлган. Жисмоний шахслар даромад солиғининг жорий этилиши солиқ ислоҳатлари билан бевосита боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсатининг ҳуқуқий асослари давлат мустақиллигининг дастлабки кунларидан бошлаб яратила бошлаган. Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 31 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида”ги қонунда Ўзбекистон Республикаси бундан буён ўзининг мустақил молия-солиқ сиёсатини олиб бориши кўрсатилиб ўтилди. Давлатнинг солиқ сиёсати асоси Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон давлат мустақиллигини қўлга киритганидан кейин ва бозор муносабатлари ривожлана бориши билан жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ҳам жамиятда юз бераётган ўзгаришларга, энг аввало даромадлар миқдори бўйича аҳолининг тез суръатлар билан табақаланиб бораётганлигига, тадбиркорликка кенг йўл очилиши туфайли даромадлар миқдори ва манбаларини кескин кенгайиб бораётганлигига, аҳамиятига, ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини юзага келаётгани каби янги ҳодисаларга мослаша борди.

Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралдаги “Ўзбекистон фуқаролари, хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан даромад солиғи тўғрисида”ги Қонунда даромад миқдорига қараб прогрессив солиқ олиш, кўп даромад олувчи шахслардан кўп солиқ олингани ҳолда кам даромадли шахсларни, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, солиқ соҳасида енгилликлар беришга қаратилган йўл тутилди. Бу қонун қабул қилиниши солиқларнинг ҳуқуқий асосини янада мустаҳкамлади ва вақт ўтиши билан иқтисодий ислоҳатлар ривожлана борган сари такомиллашиб борди.

Аммо жисмоний шахслардан солиқлар олиш тўғрисидаги қонунларнинг кўплиги, бу соҳадаги қоидаларни турли қонун ҳужжатларида тарқоқ ҳолда эканлиги, айрим ҳолларда улар

ўртасида муайян зиддиятларни учраб туриши аҳоли учун муайян камчиликларни вужудга келтирар, айрим ҳолларда солиқдан бўйин товлash учун имконият яратар эди.

90-йилларнинг биринчи ярмида давлат молияси соҳасида ўта кескинлик ҳукм сурган пайтда солиқ тизими фискал вазифани бажарига йўналтирилган эди. Бу давр солиқлар миқдорининг кўплиги солиқ ставкаларининг юқорилиги билан белгиланиб, жуда катта солиқ имтиёзлари ҳам қўлланилган. Солиқ тизимидаги муайян ўзгаришлар 1997-1998 йилларда кузатилди, яъни Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси амалга киритилиб, жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаш механизми ва бюджетга тўлаш тартиби бўйича аниқ тушунарли ҳолатда ҳуқуқий асос яратилди.

Мамлакатимизнинг бозор иқтисодиёти томон ривожланиши даражаси ривожланган мамлакатлар илғор тажрибасини тўлароқ ҳисобга олиш ҳамда солиқ қонунларини ихчамлаштириш, такомиллаштириш мақсадларида янги Солиқ Кодекси лойиҳаси ишлаб чиқилди ва умумхалқ муҳокамасидан кейин 1997 йил 24 апрель куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан қабул қилиниб, 1998 йил 1 январдан амалга киритилди. Солиқ Кодексининг қабул қилиниши солиқ сиёсатини давлат томонидан амалга оширишда катта аҳамиятга эга бўлди. 2000 йилдан бошлаб солиқ сиёсатини амалга оширишда янги даврни ажратиш мумкинки, у солиқ тизимини Солиқ Кодекси доирасида тизимлаштириш ва унинг эркинлаштирилиши билан боғлиқ. Жисмоний шахслар даромад солиғининг энг юқори ставкаси 45 дан 22 фоизга камайтирилди.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси илк бор 1998 йил 1 январдан амалга киритилган бўлиб, аввал амал қилган ва солиқ солиш жараёнини бошқарадиган меъёрларни тизимлаштириш имконини берди ва ўша пайт учун ягона қонунчилик базаси яратди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг қатор фармон ва қарорлари қабул қилиндики, улар иқтисодиётни эркинлаштириш, солиқ қонунчилиги ва жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш механизми, бюджетга тўлаш тартибини такомиллаштиришга қаратилди. Шунингдек, улар 1998 йил 1 январдан амалга киритилган Солиқ Кодекси мутгасил бойитиб борди. Бундан ташқари, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг жадаллашуви, хусусий секторнинг кенгайиши ва тадбиркорлик субъектлари ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигининг ўсиши Солиқ Кодексининг янги таҳрирдаги лойиҳасини ишлаб чиқиш заруратини келтириб чиқарди.

Шу муносабатда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Олий Мажлис палаталарининг қўшма йиғилишида белгилаб берган устуворликларга мувофиқ, Республикамиз ҳукумати 2005 йилда Солиқ Кодекси лойиҳасини устида ишлашни бошлади. Ушбу ҳужжат 2008 йилнинг 1 январидан кучга кирди. Янги таҳрирдаги Солиқ Кодекси амалдаги кодексни сифат жиҳатидан такомиллаштириш ва кенгайтириш, шунингдек солиқ солиш масалаларини тартибга солувчи барча амалдаги меъёрлар ва низомларни такомиллаштириш ва тизимлаштириш йўли билан ишлаб чиқилди.

Мазкур Солиқ кодекси тўғри таъсир қилувчи қонун ҳужжати бўлиб, эски таҳрирдаги олдинги Солиқ кодексидан сезиларли фарқ қилади. Бу шуни англатадики, айнан шу Солиқ кодекси олдин амалдаги кўп сонли йўриқномалар, тартиблар ва низомлар ўрнига солиқ солиш тизимини меъёрий бошқариш вазифасини бажаради. Янги Солиқ кодексининг бевосита таъсир кўрсатувчи ҳужжат сифатида жорий этилиши солиқ қонунчилигининг барқарорлигини ва аниқлигини таъминлаш орқали иқтисодиётни янада ривожлантиришга кўмаклашади.

Жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимида марказий бўлиб жисмоний шахсларни даромадларини солиққа тортиш ҳисобланади. Юртимиз ва хорижий мамлакатларнинг иқтисодиёти тарихий ривожланишида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи кўпдан буён анъанавий солиқ бўлиб келмоқда. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкасининг пасайиши, яъни энг юқори солиқ ставкаси 45% дан 22% гача туширилиши ва доимий равишда солиққа тортиш базасининг кенгайиши билан олиб борилмоқда. Шу билан бир қаторда солиқ тўлаш манбасига тўлиқ асосли равишда фақат ишчи ва хизматчилардан ундириладиган даромад солиғигина эмас, балки у билан бирга мулкий даромадлар ва бошқа фаолиятдан олинган даромадлари ҳам кирмоқда.

Мамлакатимизда аҳолини самарали муҳофаза қилишга йўналтирилган мақсадли чоратadbирлар ҳамда юқори иқтисодий ўсиш ва бандлик суръатлари аҳоли фаровонлигини оширишни таъминламоқда.

Аҳоли реал даромадларининг ошишида асосий омил бўлиб, макроиқтисодий шароитнинг қулайлиги, иқтисодий ўсишнинг тез суръатларда ошиши, инфляциянинг сезиларли даражада пасайганлиги, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар ва аҳолини аниқ ижтимоий ҳимоя қилишнинг кучайганлиги ҳисобланади.

Аҳоли даромадлари асосан пул даромадлари ва натурал шаклдаги даромадлардан ташкил топади. Бозор муносабатлари ривожланиб борган сари аҳоли пул даромадларининг салмоғи сезиларли даражада ошиб, унинг таркибий тузилиши ҳам такомиллашиб боради.

Иш ҳақи ва аҳоли реал даромадларининг аҳамиятли даражада ўсиши миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ривожланиши билан бир қаторда ташқи савдо ва экспорт соҳасидаги фаолиятнинг самарадорлигига ҳам боғлиқ. Аҳолининг реал даромадлари 2009 йил давомида 26,5 фоизга кўпайгани, иш ҳақи, пенсия ва нафақаларнинг ўсиши 2009 йилда ўрта ҳисобда 40 фоизни ташкил этгани бунинг тасдиғидир.

Сўнги йилларда иш ҳақи, пенсия, стипендия ва нафақалар миқдорини ошириш, жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқ ставкаларини камайтириш, инфляция даражасини пасайтириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар натижасида аҳолининг ялпи ва реал даромадлари сезиларли равишда ошди, унинг харид қобилияти барқарор суръатда ўсиб бормоқда. Жумладан, 2009 йилда 2000 йилга нисбатан ўртача иш ҳақи 28,5 баробар, пенсияларнинг ўртача миқдори қарийб 18 баробар, аҳоли жон бошига нисбатан пул даромадлари эса 12 баробар ошди³.

2010 йилда ҳам иш ҳақини камида 30 фоизга, реал даромадларни эса 23 фоизга ошириш мўлжалланмоқда. Аҳолининг узоқ муддатли фойдаланишга мўлжалланган саноат товарларини харид қилиш бўйича харажатлари сезиларли даражада ўсди⁴.

Бундай шароитда аҳолининг ўсиб бораётган тўлов қобилияти билан мамлакатимиз корхоналарида ишлаб чиқарилаётган истеъмол товарлари ҳажми ўртасида ички бозорда мутаносибликни таъминлаш, бундай маҳсулотлар турини кенгайтириш, бозорларимизни улар билан ишончли тарзда тўлдириб бориш алоҳида аҳамият касб этади. Чунки, аҳолининг турмуш фаровонлиги кўп жиҳатдан унинг озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланганлик даражасига боғлиқ бўлади. Мазкур масалани ҳал этишда ушбу маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун кенг имкониятлар яратиш, деҳқон ва фермер хўжаликлари фаолиятларидан янада самарали фойдаланиш зарур бўлади.

Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимини ислоҳ қилиш шароитида солиқ муносабатларини такомиллаштириш, жумладан, жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш ва унинг иқтисодий моҳиятини, ўзига хос хусусиятларини илмий жиҳатидан ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

2007 йил 23 ноябрда Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинган, 2007 йил 30 ноябрда Сенат томонидан маъқулланган, 2007 йил 25 декабрда Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.Каримов томонидан тасдиқланган 2008 йил 1 январдан эътиборан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодексининг 167-моддасида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўловчиларга қуйидагича таъриф берилган:

«Солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўловчилардир»¹⁴

Шунингдек, 2008 йил 1 январдан эътиборан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодексининг 172-моддасида меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар қуйидагича баён этилган “Меҳнат шартномаларига ёки ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш предмети бўлган фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномаларга мувофиқ жисмоний шахсларга ҳисобланадиган ва тўланадиган барча тўловлар меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар деб эътироф этилади”¹⁵

Жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солиқ тушумлари миқдорига, тўловчилар доирасига, солиққа тортиладиган даромад турларига кўра, энг аҳамиятга молик тўғри солиқлардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет давлатлар фуқаролари, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар жисмоний шахслар деб эътироф этилади.

³ И.А.Каримов. «Асосий вазифамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» -Т.: Халқ сўзи, 2010 йил., 30 январ, 2-бет

⁴ И.А.Каримов. «Асосий вазифамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» -Т.: Халқ сўзи, 2010 йил., 30 январ, 2-бет

¹⁴ Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси.-Т.: Адолат, 2011 й.- 154- бет

¹⁵ Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси.-Т.: Адолат, 2011 й.- 158- бет

Мамлакатимизда аҳолининг иш ҳақи шаклидаги даромадларини солиққа тортиш 2007 йил 23 ноябрда Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинган, 2007 йил 30 ноябрда Сенат томонидан маъқулланган, 2007 йил 25 декабрда Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.Каримов томонидан тасдиқланган 2008 йил 1 январдан эътиборан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳар йилги “Ўзбекистон Республикасининг йиллик асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги қарорлари асосида олиб борилади.

3. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини тўловчилар таркиби ва солиқ солиш объектини аниқлаш тартиби.

Президентимиз 2011 йил якунларини баҳолашда аввало мамлакатимиз иқтисодиётининг юқори барқарор ўсиш суръатлари ва макроиктисодий мутаносиблиги сақланиб қолаётганини қайд этиш зарурлигини таъкидлади. Дарҳақиқат, жамиятдаги ижтимоий, иқтисодий ва бошқа барча муаммоларни ҳал қилишнинг асосий йўли – бу миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши ва юксалишга эришишдир. Аҳоли фаровонлигининг ошиб бориши ҳам пировард натижада иқтисодий ўсиш даражаси ва суръатларига боғлиқ. Иқтисодий ўсиш бевосита ялпи ички маҳсулот ҳажмининг мутлақ ва аҳоли жон бошига кўпайиши ҳамда иқтисодий ресурслар харажатларнинг ҳар қайси бирлиги ҳисобидан ўсиши, сифатининг яхшиланиши ва таркибининг такомиллашувида ўз ифодасини топади. Иқтисодий ўсишни ЯИМ мутлақ ҳажми ёки аҳоли жон бошига реал ЯИМ миқдорининг ортиши асосида ўлчаш унинг қандай мақсадда амалга оширилаётганига боғлиқ бўлади. Одатда бирон-бир мамлакатнинг иқтисодий ўсишини ЯИМ мутлақ ҳажмининг ортиши асосида ўлчаш, унинг иқтисодий салоҳиятини баҳолашда, аҳоли жон бошига реал ЯИМ миқдорининг ортиши орқали ўлчаш эса мамлакатдаги турмуш даражасини таққослашда қўлланади. Мамлакатимизда олиб борилаётган кенг қамровли иқтисодий ислохотлар натижасида 1996 йилдан бошлаб олдинги йилга нисбатан, 2001 йилдан бошлаб эса 1991 йилдаги даражага нисбатан ЯИМ ҳажмининг барқарор равишда ўсишига эришилди. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози таъсирида юзага келган муаммо ва қийинчиликларга қарамай, 2008 йилда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръатлари 9 фоизни, 2009 йилда 8,1 фоизни, 2010 йилда эса 8,5 фоизни ташкил этди.

Солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўловчилардир.

Жисмоний шахсларнинг – Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг даромадларига солиқ солинади, бундан Ўзбекистон Республикасидаги солиқ солинадиган доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган манбалардан олинган Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг даромадлари мустасно.

Жисмоний шахсларнинг қуйидаги даромадлари солиқ солиш объектидир:

1.Ўзбекистон Республикаси резидентларининг Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги манбалардан олинган даромадлари.

2.Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлари.

Якка тартибдаги тадбиркорлик фаолиятдан олинган, қатъий белгиланган солиқ солинадиган даромадлар жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг солиқ солиш объекти бўлмайди.

Солиқ солинадиган база жами даромаддан келиб чиқиб, солиқ солишдан озод қилинган даромадлар чегирилган ҳолда аниқланади.

Агар солиқ тўловчининг даромадидан унинг ихтиёрига кўра, суд ёки бошқа органларнинг қарорига биноан бирон бир ушлаб қолишлар амалга оширилса, бундай ушлаб қолишлар солиқ солинадиган базани камайтирмайди.

Жисмоний шахснинг чет эл валютасида ифодаланган даромадлари даромадлар амалда олинган санада Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курс бўйича миллий валютада қайта ҳисоблаб чиқилади.

Жисмоний шахсларнинг жами даромадига қуйидагилар қиради:

- 1) Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар.
- 2) Мулкий даромадлар.

3) Моддий наф тарзидаги даромадлар.

4) Бошқа даромадлар.

Меҳнат шартномаларига ёки ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш предмети бўлган фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномаларга мувофиқ жисмоний шахсларга ҳисобланадиган ва тўланадиган барча тўловлар меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар деб эътироф этилади. Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадларга қуйидагилар ҳам киради:

Рағбатлантириш хусусиятига эга тўловлар жумласига қуйидагилар киради:

1) Йиллик иш якунлари бўйича мукофот, бир йўла бериладиган мукофотлар.

2) Юридик шахснинг мукофотлаш тўғрисидаги қонунда назарда тутилган рағбатлантириш хусусиятига эга тўловлар.

3) Касб маҳорати, мураббийлик учун тариф ставкаларига ва маошларга устамалар.

4) Таътилга ҳар йилги қўшимча ҳақлар.

5) Кўп йил ишлаганлик учун пул мукофоти ва тўловлар.

6) Рационализаторлик таклифи учун тўлов.

Меҳнатга ҳақ тўлаш тарзида даромадга киритиладиган компенсация тўловлари (компенсациялар) жумласига қуйидагилар киради:

1) Табiiй-иқлим шароитлари ноқулай бўлган жойлардаги ишлар билан боғлиқ қўшимча тўловлар.

2) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган касблар ва ишлар рўйхати бўйича оғир, зарарли, ўта зарарли меҳнат шароитларида ишлаганлик учун устамалар.

3) Технологик жараён жадвалида назарда тутилган тунги вақтда, иш вақтидан ташқари, дам олиш кунларида ва байрам (ишланмайдиган) кунларида ишлаганлик учун тариф ставкаларига ҳамда маошларга устамалар ва қўшимча тўловлар.

4) Кўп сменали режимда ишлаганлик, шунингдек бир неча касбда, лавозимда ишлаганлик ва хизмат кўрсатиш доирасини кенгайтирганлик учун устамалар ва бошқа шу каби олинган суммалар.

Ишланмаган вақт учун ҳақ тўлашга қуйидагилар киради:

1) Қонун ҳужжатларига мувофиқ навбатдаги (ҳар йиллик) ва қўшимча таътиллarga ҳақ тўлаш, фойдаланилмаган навбатдаги (ҳар йиллик) ва қўшимча таътиллар учун компенсация, ўсмирларнинг имтиёзли соатларига, оналар болани овқатлантириши учун ишда бериладиган танаффусларга, шунингдек тиббий кўриқдан ўтиш билан боғлиқ вақт учун ҳақ тўлаш.

2) Асосий иш ҳақи қисман сақланиб қолган ҳолда мажбурий таътилда бўлган ходимларга бериладиган тўловлар.

3) Донор ходимларга кўриқдан ўтиш, қон топшириш ва қон топширилган ҳар бир кундан кейин бериладиган дам олиш кунлари учун ҳақ тўлаш.

4) Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексига мувофиқ давлат ёки жамоат вазифаларини бажарганлик учун меҳнатга ҳақ тўлаш.

5) Қишлоқ хўжалиги ва бошқа ишларга жалб қилинадиган ходимларнинг асосий иш жойи бўйича сақлаб қолинadиган иш ҳақи ва бошқа шу каби тўланадиган тўловлар.

Жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадлари таркибига қуйидагилар киради:

1) Фоизлар.

2) Дивидендлар.

3) Мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар.

4) Жисмоний шахсларга хусусий мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлган мол-мулкни реализация қилишдан олинган даромадлар.

5) Саноат мулкӣ объектларига берилган патент (лицензия) сотилган тақдирда, патент (лицензия) эгаси бўлган жисмоний шахс сотишдан олган даромад.

6) Роялти.

7) Қимматли қоғозларни реализация қилишдан тушган даромадлар ва юридик шахсларнинг устав фондидаги (устав капиталидаги) улушини (пайини) реализация қилишдан олинган даромадлар.

8) Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўлаганидан кейин хусусий корхона мулкдори ҳамда фермер хўжалиги бошлиғи, хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариус ихтиёрида қоладиган фойда суммаси.

Солиқ тўловчи томонидан моддий наф тарзида олинадиган даромадлар куйидагилардир:

1) Юридик шахс томонидан жисмоний шахс манфаатларини кўзлаб, товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкый ҳуқуқларни тўлаш.

2) Совғалар, текин берилган, шу жумладан ҳадя қилиш шартномаси асосида берилган товарлар, солиқ тўловчининг манфаатларини кўзлаб, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар қиймати.

3) Товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) ходимларга реализация қилинадиган нархи ва шу товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) ҳисоблаб чиқарилган қиймати ўртасидаги салбий тафовут.

4) Қонун ҳужжатларига мувофиқ ходимларга темир йўл, авиация, дарё, автомобиль транспорти ва шаҳар электр транспортида юриш бўйича бериладиган имтиёзлар суммаси.

5) Жисмоний шахснинг юридик шахс олдидаги қарзининг юридик шахс қарори билан ҳисобдан чиқарилган суммалари.

6) Иш берувчи томонидан тўловлар ҳисобига тўланиб, ходимдан ушлаб қолиниши лозим бўлган, лекин ушлаб қолинмаган суммалар.

Солиқ тўловчи юридик шахсдан товарлар (ишлар, хизматлар) олган тақдирда, ушбу товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) қиймати уларни олиш нархидан ёки таннаридан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари жумласига куйидагилар киради:

1) Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар.

2) Стипендиялар.

3) Жисмоний шахсларга хайрия ва экология жамғармаларининг маблағларидан кўрсатиладиган моддий ёрдам.

4) Донорлик учун пул мукофотлари.

5) Алиментлар.

6) Ҳайвонларни (қорамол, парранда, мўйнали ва бошқа ҳайвонларни, балиқ ва бошқаларни) тирик ҳолда ҳамда уларни сўйиб, маҳсулотларини хом ёки қайта ишланган ҳолда, ипак курти, чорвачилик, асаларичилик ва деҳқончилик маҳсулотларини табиий ва қайта ишланган ҳолда сотишдан олинган даромадлар.

7) Жисмоний шахслардан текин (шу жумладан ҳадя шартномалари бўйича) олинган мол-мулк ёки мулкый ҳуқуқлар қиймати.

8) Мусобақаларда, кўрикларда, танловларда совринли ўринлар учун бериладиган совринлар, пул мукофотлари.

9) Ютуқлар.

10) Грантлар, шу жумладан чет давлатлар грантлари бўйича олинган суммалар.

11) Жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича олинган фоиз тарзидаги ва бошқа даромадлар, жамғариб бориладиган пенсия тўловлари.

12) Яратилган фан, адабиёт ва санъат асарлари (предметлари) учун жисмоний шахслар томонидан олинган даромадлар.

13) Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари ва давлат пул мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бир йўла бериладиган давлат пул мукофоти ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати.

14) Халқаро спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги учун спортчилар олган бир йўла бериладиган пул мукофоти.

15) Ходим билан меҳнат шартномаси алоҳида асос бўйича тугатилган тақдирда, меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ моддий ёрдам сифатида бериладиган ишдан бўшатиш нафақаси ва бошқа тўловлар.

4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича солиқ ставкаларининг табақаланиши ва солиқдан белгиланган имтиёзларнинг амалдаги ҳолатини таҳлили.

Ўзбекистонда эришилаётган иқтисодий ўсиш кўп жиҳатдан иқтисодиётда солиқ юкини пасайтиришга қаратилган ва изчил амалга оширилаётган сиёсат билан боғлиқ. Мамлакатимизда бюджет ва солиқ тизимини такомиллаштириш иқтисодий ислохотлар ва давлат иқтисодий сиёсатининг асосий масалаларидан бири ҳисобланади. Зеро, изчил солиқ-бюджет сиёсатининг амалга оширилиши, солиқ юкини камайтириш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг ишлаб чиқилиши солиқ тўловчилар учун ишлаб чиқаришни кенгайтиришга шароит яратилиши, ишлаб топилган ва уларнинг ўзларида қолдирилаётган маблағларнинг реинвестиция қилиниши оқибатида кўшимча солиқ объектининг пайдо бўлиши ҳисобидан нафақат бюджетдаги йўқотишлар ўрнининг қопланиши, балки солиқ тўловчиларнинг кўшимча даромадларга эга бўлиб, ишлаб чиқариш имкониятининг ошишига олиб келади.

Мамлакатимизда ишлаб чиқаришнинг юқори ўсиш суръатларини таъминлаш, тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш, аҳолининг реал даромадларини ва истеъмол талабларини оширишда солиқ юкини камайтириш чораларининг мунтазам равишда кенг қўлланилаётгани ўз натижаларини бермоқда.

Солиқ тизимидаги ислохотларнинг энг эътиборли жиҳатларидан бири жисмоний шахсларнинг меҳнат ҳақидан тўланадиган солиқ ставкаларининг мунтазам равишда пасайтирилиб боришидир.

1998-1999 йилларда жисмоний шахслар даромадларидан солиқ беш поғонали 15%, 25%, 35%, 40% ва 45% шкала бўйича олинган бўлса, 2001-2009 йиллардан бошлаб учта поғонали шкала бўйича ундирилади. 2008 йилдан жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ ставкалари қуйи ставка 13%, ўрта ставка 18% ва юқори ставка 25% гача белгиланди.

2000 йилда жисмоний шахслар даромадларидан солиқ тўрт поғонали 15%, 25%, 36% ва 40% шкала бўйича олинган бўлса, 2001 йилдан бошлаб учта поғонали шкалага ўтилди. Бунда энг паст ставка 2000 йилга солиштирилганда 15 фоиздан 12 фоизгача, ўртача ставка 25% дан 17% гача, юқори ставка эса 40% дан 22% гача пасайтирилди (4-жадвал).

4-жадвал

2001-2012 йилларда даромад солиғининг ставкалари (фоизда)

Энг кам ойлик иш ҳақининг миқдори	2001 йил	2002 йил	2003 йил	2004 йил	2005 йил	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил	2012 йил
1 баробар	12	13	13	13	13	13	13	13	12	11	10	9
2 баробар												
3 баробар												
4 баробар												
5 баробар	25	23	22	21	21	20	18	18	17	17	16	16
6 баробар												
7 баробар												
8 баробар												
9 баробар	36	33	32	30	30	29	25	25	22	22	22	22
10 баробар												
10 баробардан юқори												

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-1675-сон қарорига мувофиқ 2012 йил 1 январдан бошлаб жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқнинг қуйи поғонадаги ставкаси 1 фоизга камайтирилди. Бунда жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқнинг

суммаларини камайтириш ҳисобига фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига йўналтириладиган мажбурий ойлик бадалларни ўтказишнинг амалдаги тартиби сақлаб қолинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-1675-сон қарорига мувофиқ 2012 йилда жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ ставкалари қуйидаги миқдорларда белгиланган:

5-жадвал

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари²¹

Солиқ солинадиган даромад	Солиқ ставкаси
Энг кам иш ҳақининг беш бараваригача миқдорда	Даромад суммасининг 9 фоизи
Энг кам иш ҳақининг беш бараваридан (+1 сўм) ўн бараваригача миқдорда	Беш баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг беш бараваридан ошадиган суммадан 16 фоиз
Энг кам иш ҳақининг ўн баравари (+1 сўм) ва ундан юқори миқдорда	Ўн баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг ўн бараваридан ошадиган суммадан 22 фоиз

Жисмоний шахсларнинг қуйидаги даромадларига солиқ солинмайди:

- 1) Моддий ёрдам суммалари.
- 2) Йўлланмалар қийматини юридик шахслар томонидан тўлиқ ёки қисман қоплаш суммалари.
- 3) Ўз ходимларига ва уларнинг болаларига амбулатория ва (ёки) стационар тиббий хизмат кўрсатилганлиги учун иш берувчи томонидан тўланган суммалар.
- 4) Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Ўзбекистон Республикасидан ташқарига ишлаш учун юборилиши муносабати билан бюджет ташкилотларидан чет эл валютасида олинган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида.
- 5) Вақтинчалик бир марталик ишларни бажаришдан олинган даромадлар, агар бундай ишларга ёллаш вақтинчалик бир марталик иш билан таъминлаш марказлари кўмагида амалга ошириладиган бўлса.
- 6) Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаганидан кейин хусусий корхона мулкдори, фермер хўжалиги бошлиғи ихтиёрида қоладиган фойда суммаси.
- 7) Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотларига ва давлат пул мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бир йўла бериладиган давлат пул мукофоти ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати.
- 8) Халқаро спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги учун спортчилар олган бир йўла бериладиган пул мукофоти.
- 9) Саноат мулки объектларига ва селекция ютуғи патентига патент (лицензия) эгаси бўлган жисмоний шахснинг патентни (лицензияни) уларнинг амал қилиш муддати доирасида.
- 10) Донорлик учун пул мукофотлари, шунингдек қон йиққанлик учун тиббиёт муассасалари ходимлари оладиган суммалар.
- 11) Жисмоний шахсларга хусусий мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлган мол-мулкни сотишдан олинадиган даромадлар, амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолияти доирасида олинган мол-мулкни сотишдан тушадиган даромадлар бундан мустасно.
- 12) Уй хўжалигида, шу жумладан деҳқон хўжалигида етиштирилган ҳайвонларни (қорамол, парранда, мўйнали ва бошқа ҳайвонлар, балиқ ва бошқаларни) тирик ҳолда ҳамда уларни сўйиб, маҳсулотларини хом ёки қайта ишланган ҳолда, саноатда қайта ишлашдан ташқари, табиий ва қайта ишланган чорвачилик, асаларичилик ва деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олинадиган даромадлар, бундан манзарали боғдорчилик (гулчилик) маҳсулотлари мустасно.

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги ПҚ-1675-сон қарори 8-илова

13) Халқаро ҳамда республика танловлари ва мусобақаларида олинган буюм тарзидаги совринларнинг қиймати.

14) Юридик шахслардан олинган, солиқ даврининг охиридаги ҳолатга кўра белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган, бир йил мобайнидаги энг кам иш ҳақининг олти баравари миқдоригача бўлган суммадаги совғаларнинг қиймати.

15) Жисмоний шахслардан мерос ёки ҳадя тартибида, шунингдек текин олинган пул ва натура шаклидаги даромадлар, бундан фан, адабиёт ва санъат асарларининг, адабиёт ва санъат асарлари ижрочиларининг, шунингдек кашфиётлар, ихтиролар ва саноат намуналари муаллифларининг меросхўрларига (ҳуқуқий ворисларига) тўланадиган пул мукофотлари мустасно.

16) Давлат заёмининг облигациялари бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлари бўйича фоизлар, лотерея бўйича ютуқлар.

17) Депозит сертификатлар бўйича даромадлар, тижорат банкларидаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ҳамда ютуқлар.

18) Халқаро ҳамда чет эл ташкилотлари ва фондларидан, шунингдек илмий-техника ҳамкорлиги соҳасидаги Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари доирасида бевосита жисмоний шахс грант берувчидан ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан вакил қилинган фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш бўйича органнинг хулосаси бўлган тақдирда, юридик шахсдан – грант олувчидан олган грант суммаси.

19) Фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини олиш учун йўналтириладиган суммалари, шунингдек дивидендлар тарзида олинган ва дивиденд тўлаган юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) йўналтирилган қўшимча акцияларнинг қиймати ёки ўтган йиллардаги тақсимланмаган фойда устав фондиди (устав капиталини) кўпайтиришга йўналтирилганда акциялар номинал қийматининг кўпайиши тарзида олинган даромадлар.

20) Меҳнат шартномаси бекор қилинганда энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доирасида тўланадиган ишдан бўшатиш нафақаси, давлат ижтимоий суғуртаси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари, бундан вақтинчалик меҳнатга қобилятсизлик нафақалари (шу жумладан оиланинг бемор аъзосини парваришлаш нафақалари) мустасно, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан жисмоний шахсларга бериладиган нафақалар ҳамда бошқа ёрдам турлари.

21) Олинган алиментлар.

22) Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг суғурта бўйича оладиган суммалари.

23) Таълим муассасаларида ўқиётганларга тўланадиган, уларга қонун ҳужжатларида давлат стипендиялари учун белгиланган миқдорларда шу муассасалар томонидан тайинладиган стипендиялар.

24) Уй-жой-коммунал хизматларига ҳақ тўлаш бўйича қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳар ойлик компенсация пул тўловлари.

25) Давлат пенсиялари.

26) Давлат пенсияларига устамалар.

27) Жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича фоиз даромадлари, шунингдек жамғариб бориладиган пенсия тўловлари.

28) Солиқ солиниши керак бўлган ва мол-мулкни суғурта қилиш ҳамда ҳаётни узок муддатли суғурта қилиш бўйича суғурта мукофотлари тўлови учун йўналтириладиган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари иш ҳақининг ҳамда бошқа даромадларининг суммалари.

29) Юридик шахслар муассисларининг (иштирокчиларининг) ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектига – юридик шахсга унинг мажбуриятларини бажариш учун йўналтириладиган даромадлари суммалари. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайта тикланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ва солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тўлиқ миқдорда ундирилади.

30) Жисмоний шахсларнинг – ёш оила аъзолари иш ҳақининг ва солиқ солинадиган ҳамда якка тартибда уй қуриш, уни реконструкция қилиш ва олиш ёки кўп квартирадаги уйни реконструкция қилиш ва олиш учун олинган ипотека кредитларини ҳамда уларга ҳисобланган фоизларни қоплаш учун йўналтириладиган бошқа даромадларининг суммалари.

31) фуқароларнинг солиқ солинадиган иш ҳақи ва бошқа даромадларининг:

Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юртларида таълим олиш учун (ўзининг ўқиши ёки йигирма олти ёшга тўлмаган фарзандларининг ўқиши учун) йўналтириладиган суммалари;

Ўзбекистон Республикаси Халқ банкидаги фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ихтиёрий равишда йўналтириладиган суммалари

Солиқ солишдан қуйидаги жисмоний шахслар тўлиқ озод қилинади:

1) Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналарининг бошлиқлари ва ходимлари, консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлмаса, – Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича.

2) Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ҳамда уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, – Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича.

3) Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат кўрсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, – ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича.

4) Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимларининг уйларида ишловчилар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, – ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича.

5) Халқаро ноҳукумат ташкилотларнинг мансабдор шахслари – агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, уларнинг ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича.

6) Ўзбекистон Республикаси мудофаа, ички ишлар, фавқулодда вазиятлар вазирликларининг, Миллий хавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ҳамда божхона органларининг оддий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига кирувчи шахслар, шунингдек ўқув ёки синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар – хизматни ўташ (хизмат вазифаларини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа тўловлар суммалари бўйича.

7) Прокуратура органларининг даража унвонларига эга бўлган ходимлари – уларнинг хизмат вазифаларини бажариш муносабати билан олган даромадлари бўйича.

8) Гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси бўлган шахслар – ушбу фаолиятдан олинган даромадлари бўйича.

Қуйидаги жисмоний шахслар солиқ солишдан қисман (даромад олинган ҳар бир ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридagi даромадлар бўйича) озод қилинади:

1) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд 1941–1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажаришда яраланганлиги, контузия бўлганлиги ёки шикастланганлиги оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар.

2) Хизматни ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, 1941–1945 йиллардаги уруш, собиқ СССРни ҳимоя қилиш бўйича бошқа жанговар операцияларнинг

қатнашчилари, 1941–1945 йиллардаги уруш даври меҳнат фронтининг фахрийлари ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқинлари.

3) Ленинград шаҳрида 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача қамал даврида ишлаган фуқаролар.

4) Ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажаришда яраланганлиги, контузия бўлганлиги ёки шикастланганлиги оқибатида ногирон бўлиб қолганлар.

5) Болалиқдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари.

6) Ўн ва ундан ортиқ боласи бор аёллар.

7) Собиқ СССРни ҳимоя қилиш ёхуд ҳарбий хизматнинг бошқа вазифаларини бажариш пайтида яраланганлиги, контузия бўлганлиги ёхуд шикастланганлиги оқибатида ёки фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг ота-оналари ва рафиқалари.

8) Хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар.

9) Чернобиль АЭСдаги авария оқибатида жабрланганлар.

10) Икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз оналар.

11) Икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

12) Болалиқидан ногирон бўлган, доимий парваришни талаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онадан бири.

Имтиёзларга бўлган ҳуқуқлар календарь йили давомида вужудга келган тақдирда, имтиёзларга бўлган ҳуқуқлар вужудга келган пайтдан эътиборан қўлланилади.

Жисмоний шахсларнинг қуйидаги даромадларига белгиланган энг кам ставка бўйича солиқ солинади:

-баланд тоғли, чўл ва сувсиз ҳудудларда ишлаганлик учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган коэффицентлар бўйича қўшимча тўловлар тариқасида олинган даромадларга. Бунда чўл ва сувсиз жойларда, баланд тоғли ва табиий-иқлим шароити ноқулай ҳудудларда ишлаганлик учун юридик шахслар ходимларининг иш ҳақига коэффицентлар ҳисоблашнинг энг юқори суммаси ҳисоблаш пайтидаги ҳолатга кўра белгиланган энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдорида белгиланади.

-корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан вақтинчалик қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган жисмоний шахсларнинг шу ишларни бажаришдан олинган даромадларига.

Меҳнат шароити ўта зарарли ва ўта оғир ишларда банд бўлган аёлларнинг даромадларидан олиш даражаси 20 фоиздан ошмаслиги лозим.

Жисмоний шахснинг – Ўзбекистон Республикаси норезидентининг Ўзбекистон Республикасидаги даромадлар манбаидан олинган, доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган даромадларига манбада чегирмаларсиз қуйидаги ставкалар бўйича солиқ солинади:

-дивидендлар ва фоизларга – 10 фоиз.

-белгиланадиган халқаро ташишларда транспорт хизматлари кўрсатишдан олинадиган даромадларга (фрахтдан олинадиган даромадларга) – 6 фоиз.

-интеллектуал мулк объектларига бўлган мулк хуқуқларни бошқа шахсга ўтказганлик учун пул мукофоти, ижара бўйича даромадлар, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ бўлган, фуқаролик-ҳуқуқий тусга эга шартномалар бўйича олинган бошқа даромадларга – 20 фоиз.

Курс ишимизнинг бу режасида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича солиқ ставкаларининг табақаланиши ва солиқдан белгиланган имтиёзларнинг амалдаги ҳолатини таҳлилини кўриб чиқдик. Кейинги саволида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш ва бюджетга ундириш тартибини кўриб чиқамиз.

5. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш ва бюджетга ундириш тартиби.

Календарь йил солиқ даври бўлиб, йил чораги даромад тўлаш манбаидан жисмоний шахсларнинг даромад солиқларини ушлаб қолувчилар учун ҳисобот даври ҳисобланади.

Жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни тўлов манбаида ҳисоблаб чиқариш, ушлаб қолиш ва тўлаш мажбурияти юридик шахслар, фаолиятни Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ҳамда чет эл юридик шахсларининг ваколатхоналари зиммасига юклатилади.

Жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида солиқ солинадиган даромадларга қуйидагилар кириди:

- 1) Жисмоний шахсларнинг меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлари.
- 2) Жисмоний шахсларнинг бир марталик ишларни бажаришдан оладиган даромадлари.
- 3) Жисмоний шахсларнинг дивидендлар, фоизлар, пул мукофотлари тариқасида олган даромадлари.
- 4) Жисмоний шахсларнинг бепул берилган акциялар ёки юридик шахслар мол-мулкининг улуши тариқасидаги даромадлари.
- 5) Ўзбекистон Республикаси норезидентларига тўланадиган даромадлар.
- 6) Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни юридик шахсга ижарага беришдан оладиган даромадлари.
- 7) Роялти.
- 8) Жисмоний шахсларнинг танловлар ва мусобақалар якунлари бўйича совринлар, ютуқлар тариқасида оладиган даромадлари.
- 9) Юридик шахс – грант олувчи томонидан жисмоний шахсга бериладиган грантларнинг суммалари.
- 10) Жисмоний шахсларга яратилган фан, адабиёт ва санъат асарлари (предметлари) учун юридик шахслар томонидан тўланадиган даромадлар.
- 11) Жисмоний шахсга юридик шахс томонидан моддий наф тариқасида тўланадиган даромадлар.

Тўлов манбаида солиқ солиш солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда солиқ агентлари томонидан амалга оширилади.

Солиқ агентлари солиқ тўловчининг даромадларидан ҳисобланган жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи суммасини мазкур даромадлар ҳақиқатда тўланаётганда ушлаб қолишлари шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадларидан олинадиган солиқнинг ҳисобланган суммасини солиқ тўловчидан ушлаб қолиш солиқ агенти солиқ тўловчига тўлаётган ҳар қандай пул маблағлари ҳисобидан, мазкур пул маблағлари ҳақиқатда солиқ тўловчига ёки унинг топшириғига биноан учинчи шахсларга тўланаётганда амалга оширилади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўғри ушлаб қолиниши ва ўз вақтида бюджетга ўтказилиши учун жавобгарлик даромад тўлаётган солиқ агентининг зиммасида бўлади. Мазкур солиқ суммаси ушлаб қолинмаган тақдирда, солиқ агенти ушлаб қолинмаган суммани ҳамда у билан боғлиқ пеняни бюджетга тўлаши шарт.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ ставкасини қўллаш мақсадида энг кам иш ҳақи миқдори йил бошидан ортиб борувчи якун бўйича (йил бошидан тегишли даврнинг ҳар бир ойи учун энг кам иш ҳақларининг суммаси) ҳисобга олинади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва ушлаб қолиш ушбу бўлимда белгиланган солиқ солинадиган база ҳамда ставкалардан келиб чиққан ҳолда даромад ҳисобланишига қараб, йил бошидан ортиб борувчи якун бўйича ҳар ойда жисмоний шахснинг асосий иш жойи бўйича солиқ агенти томонидан амалга оширилади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жисмоний шахсларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ўтказиладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтирилади.

Ўз ходимларига моддий ёрдам кўрсатган ва қимматбаҳо совғалар берган солиқ агентлари жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини солиқ даврининг охирида амалда бўлган энг кам иш ҳақи миқдоридан келиб чиққан ҳолда қайта ҳисоб-китоб қилади.

Жисмоний шахснинг асосий бўлмаган иш жойидан ёки бошқа юридик шахслардан моддий ёрдам ва қимматбаҳо совға олган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи суммасини қайта ҳисоб-китоб қилиш жисмоний шахс даромадлар тўғрисида декларация топширган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ даврининг охирида амалда бўлган энг кам иш ҳақи миқдоридан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Йил мобайнида асосий иш (хизмат, ўқиш) жойи ўзгарган тақдирда, жисмоний шахс жорий йилда ўзига тўланган даромадлар ва ушлаб қолинган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи суммалари тўғрисидаги маълумотномани янги асосий иш (хизмат, ўқиш) жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи ҳисоблангунига қадар тақдим этиши шарт. Илгариги иш (хизмат, ўқиш) жойидан маълумотнома тақдим этилмаган ёки солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган тақдирда, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи белгиланган энг юқори ставка бўйича ушлаб қолинади. Маълумотнома ёки идентификация рақами кейинчалик тақдим этилган тақдирда, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи суммаси илгариги асосий иш (хизмат, ўқиш) жойида олинган даромадлар инобатга олинган ҳолда қайта ҳисоб-китоб қилинади.

Янги асосий иш (хизмат, ўқиш) жойида жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш календарь йил бошидан буён илгариги ва янги иш (хизмат, ўқиш) жойларидан олинган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Меҳнат шартномаси бекор қилингандан сўнг ходимга илгариги асосий иш жойида тўлов амалга оширилган тақдирда, мазкур тўловларга жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи имтиёзлар қўлланилмаган ҳолда солинади. Юридик шахс бу ходимга тўлаган даромаднинг жами суммаси ва ундан жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ушлаб қолинган умумий суммаси ҳақида бу юридик шахс ҳисобга қўйилган жойидаги давлат солиқ хизмати органига ўттиз кун ичида ёзма равишда маълум қилиши шарт.

Асосий бўлмаган иш жойидан ёки бошқа юридик шахслардан олинган даромадларга тўлов манбаида жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш жами даромад суммасидан имтиёзлар қўлланилмаган ҳолда, белгиланган ставкалар бўйича ҳисобланишига қараб, йил бошидан ортиб борувчи якун бўйича амалга оширилади.

Агар асосий бўлмаган иш жойидан ёки бошқа юридик шахслардан даромадлар олаётган жисмоний шахс бухгалтерияга ўз даромадидан жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг энг юқори ставкаси бўйича ушлаб қолиш тўғрисида ариза берса, даромадлар тўлаётган юридик шахслар жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини имтиёзларни қўлламаган ҳолда энг юқори ставка бўйича ушлаб қоладилар.

Солиқ агентлари иш ҳақи тўлаётганда жисмоний шахснинг талабига биноан унга даромадларининг суммалари ва турлари ҳақида, шунингдек жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммаси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланadиган шаклда маълумотнома беришлари шарт.

Жисмоний шахсларнинг асосий бўлмаган иш жойидан олган даромадларидан жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг якуний суммаси олинган даромадлар, қилинган харажатлар ва ушлаб қолинган солиқ суммалари тўғрисида тақдим этилган декларациянинг маълумотлари бўйича давлат солиқ хизмати органи томонидан ҳисоблаб чиқарилади.

Солиқ агентлари:

1) Солиқ даври тугаганидан сўнг ўттиз кун ичида давлат солиқ хизмати органларига даромадлар олган жисмоний шахслар тўғрисида, асосий иш жойи бўйича даромадлар олган жисмоний шахслар бундан мустасно, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланadиган шаклда маълумотнома тақдим этиши шарт, унда қуйидагилар акс эттирилади:

1. Солиқ тўловчининг – жисмоний шахснинг идентификация рақами.
2. Солиқ тўловчининг фамилияси, исми, отасининг исми, доимий яшаш жойи манзили.
3. Ўтган солиқ даври якунлари бўйича даромадларнинг умумий суммаси ва жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ушлаб қолинган умумий суммаси.
4. Солиқ агентининг идентификация рақами.
5. Солиқ агентининг номи, жойлашган ери (почта манзили).

2) Йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунига қадар, йил якунлари бўйича эса йиллик молия ҳисоботини тақдим этиш муддатида давлат солиқ хизмати органларига ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маълумотларни Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган шаклда тақдим этиши шарт.

Тўлов манбаида жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси бюджетга солиқ агенти томонидан қуйидаги муддатларда тўланади:

-пул маблағларини олиш учун хизмат кўрсатувчи банкка ҳужжатларни тақдим этиш билан бир вақтда.

-тўлов натура ҳолида амалга оширилган ой тугаганидан кейин беш кун ичида, агар бундай тўловга қонун ҳужжатларида рухсат берилган бўлса.

Агар юридик шахснинг банк ҳисобварағида иш ҳақини тўлаш ва бир вақтнинг ўзида ходимларнинг иш ҳақидан ушлаб қолинган солиқларни бюджетга ўтказиш учун маблағлар етарли бўлмаса, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи банк ҳисобварағидаги қолдиқ маблағларга мутаносиб суммада бюджетга ўтказилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 2011 йил 30 декабрдаги ПҚ 1675-сон қарорига мувофиқ, жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаш учун прогрессив шкала (ставкалар) белгиланган.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи суммасини ҳисоблаб чиқариш мақсадида энг кам иш ҳақининг миқдори йил бошидан ортиб боровчи якун билан ҳисобга олинади (йил бошидан тегишли даврнинг ҳар бир ойи учун энг кам иш ҳақининг жами суммаси).

Белгиланган ставкалардан келиб чиқиб ҳисобланган, бюджетга тўланадиган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи суммаси, фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ўтказиладиган, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи солинадиган даромадларидан 1% миқдорида ҳисоблаб чиқариладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтирилади.

2010 йилнинг декабрь ойи учун жисмоний шахслар даромадидан олинadиган солиқ ҳисоб-китоби

Январь-декабрь ойлари учун энг кам иш ҳақи (ЭКИХ)²² миқдори 494 355 (37 680 + 37 680 + 37 680 + 37 680 + 37 680 + 45 215 + 45 215 + 45 215 + 45 215 + 49 735) сўмга тенг.

Солиқ солинадиган даромад миқдори	Солиқ суммаси
2966 130 сўмгача (494 355 x 6)	Даромад суммасининг 11 фоизи
2966 131 сўмдан 4943 550 сўмгача (494 355 x 10)	326274,3 сўм + 2996 130 сўмдан ортиқ сумманинг 17 фоизи
4943 551 сўм ва ундан юқори	662435,7 сўм + 4943 550 сўмдан ортиқ сумманинг 22 фоизи

1-ВАЗИЯТ. Бир ойда олган даромадлари ЭКИХнинг олти бараваридан кам бўлган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ҳисоб-китоби.

Жисмоний шахснинг январь-июль ойларидаги иш ҳақи миқдори ҳар ойда 200 000 сўмга, августдан ноябрь ойига қадар 240 000 сўмга тенг бўлса, декабрь ойида эса 265 000 сўмгача ошган бўлса, у ҳолда январь-декабрь ойлари учун унинг жами даромади 2 625 000 сўмни (200 000 + 200 000 + 200 000 + 200 000 + 200 000 + 200 000 + 240 000 + 240 000 + 240 000 + 240 000 + 265 000) ташкил қилади. Солиқ қуйидаги тартибда ҳисоблаб ёзилади.

²² Президентнинг 2009 йил 16 ноябрдаги "Иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар ва ижтимоий нафақалар миқдорини ошириш тўғрисида" ПФ-4152-сон Фармонида биноан 2009 йил 1 декабрдан бошлаб энг кам иш ҳақи миқдори ойига 37 680 сўм этиб, 2010 йил 9 июлдаги ПФ-4224-сон Фармонида биноан 2010 йил 1 августдан бошлаб энг кам иш ҳақи миқдори ойига 45 215 сўм этиб, 2010 йил 15 ноябрдаги ПФ-4253-сон Фармонида биноан 2010 йил 1 декабрдан бошлаб энг кам иш ҳақи миқдори ойига 49 735 сўм этиб белгиланган.

Солиқ ставкалари жадвалидан кўриниб турганидек, жисмоний шахснинг меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги 2 966 130 сўмгача даромадига 11%лик ставка бўйича солиқ солинади. Тегишинча, январь-декабрь ойлари учун солиқ суммаси:

$$2\,625\,000 \times 11\% = 288\,750 \text{ сўмни ташкил этади.}$$

Январь-ноябрь ойларида 259 600 сўм солиқ ушланганлиги сабабли, декабрь ойи учун солиқ суммаси 29 150 сўмни (288 750 - 259 600) ташкил этади.

Январь-декабрь ойлари учун иш ҳақининг 1 фоизи²⁴ миқдоридаги шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига (ШЖБПХга) мажбурий ушланмалар суммаси:

$$2\,625\,000 \times 1\% = 26\,250 \text{ сўмни ташкил этади.}$$

Фуқароларнинг ШЖБПХга мажбурий бадаллари, қонун ҳужжатларига мувофиқ, ходимга ҳисобланган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғидан чегирилади²⁵. Январь-ноябрь ойларида ШЖБПХга 23 600 сўм миқдорида мажбурий бадаллар ушланганлиги боис, декабрь ойи учун ажратма миқдори 2 650 сўмни (26 250 - 23 600) ташкил этади. Бюджетга ўтказиладиган солиқ суммаси (2011 йил 5 январга қадар):

$$29\,150 - 2\,650 = 26\,500 \text{ сўмни ташкил этади.}$$

Мажбурий суғурта бадаллари ходим иш ҳақининг бутун суммасидан ундирилади. Унинг декабрь ойи учун суммаси:

$$265\,000 \times 4\% = 10\,600 \text{ сўмни ташкил этади}^5.$$

Солиқлар ва мажбурий ажратмалар ушланганидан кейин жисмоний шахсга тўланадиган даромад:

$$265\,000 - 29\,150 - 10\,600 = 225\,250 \text{ сўмни ташкил этади.}$$

2-ВАЗИЯТ. Бир ойда олган даромадлари ЭКИХнинг ўн бараваридан кам бўлган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ҳисоб-китоби.

Жисмоний шахснинг январь-июль ойларидаги иш ҳақи миқдори ҳар ойда 300 000 сўмни, август-ноябрь ойларида 360 000 сўмни ташкил қилиб, декабрь ойида эса 395 000 сўмгача етди. Ўн икки ой учун жами даромад 3 935 000 сўмга (300 000 + 300 000 + 300 000 + 300 000 + 300 000 + 300 000 + 360 000 + 360 000 + 360 000 + 360 000 + 395 000) тенг. Даромад солиғини ҳисоблаб ёзишда 17%лик ставка бўйича солиқ солинадиган даромад суммасини ва солиқни ҳисоблаб чиқариш керак:

$$(3\,935\,000 - 2\,966\,130) \times 17\% = 968\,870 \times 17\% = 164\,707,9 \text{ сўм.}$$

Солиқ ставкалари жадвалидан кўриниб турганидек, бир ойда ЭКИХнинг 6 баравари миқдоригача даромаддан олинadиган солиқ миқдори 326 274,3 сўмни ташкил этади. 6 ЭКИХгача бўлган ва ушбу миқдордан ошадиган даромадлардан олинadиган солиқ суммаларини қўшиш йўли билан жисмоний шахснинг январь-декабрь ойларидаги даромадларидан ушланадиган солиқ суммасига эга бўламиз:

$$326\,274,3 + 164\,707,9 = 490\,982,2 \text{ сўм.}$$

Январь-ноябрь ойларида 441 736,8 сўм солиқ ушланганлиги боис, декабрь ойи учун даромадлардан 49 245,4 сўм (490 982,2 - 441 736,8) ушланади.

Январь-декабрь ойлари учун ШЖБПХга мажбурий ушланмалар суммаси:

$$3\,935\,000 \times 1\% = 39\,350 \text{ сўмни ташкил этади.}$$

Январь-ноябрь ойларида 35 400 сўм миқдорида ШЖБПХга мажбурий бадаллар ушланганлиги боис, декабрь ойи учун 3 950 сўм (39 350 - 35 400) ушлаб қолиш керак.

Декабрь ойи учун бюджетга:

²⁴ Президентнинг ПҚ-1245-сон қарорига (8-илова) мувофиқ, 2010 йилда фуқароларнинг ШЖБПХга мажбурий пенсия бадаллари ставкаси ходимга ҳисобланган иш ҳақи (даромади) солиқ солинадиган суммасининг 1%ини ташкил этади (Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 21 декабрдаги "Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари ҳақида" 595-сон қарорининг 2-банди билан белгиланган)

²⁵ Иш берувчилар томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига мажбурий бадалларни қўйиш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги низомнинг (МВ, ДСҚ, МВ бошқарувининг АВ томонидан 2005 йил 6 октябрда 1515-сон билан рўйхатдан ўтказилган қарори билан тасдиқланган) 3-банди.

⁵ 2010 йил учун фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига уларнинг меҳнат ҳақи даромадларидан мажбурий суғурта бадаллари ставкаси ходимга ҳисоблаб ёзилган иш ҳақи (даромад) суммасининг 4 фоизи миқдорида белгиланди (Президентнинг ПҚ-1245-сон қарори 3-банди).

49 245,4 - 3 950 = 45 295,4 сўм солиқ ўтказилади.

3-ВАЗИЯТ. Бир ойда олган даромадлари ЭКИХнинг ўн бараваридан кўп бўлган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ҳисоб-китоби.

Жисмоний шахснинг январь-июль ойларидаги иш ҳақи миқдори ҳар ойда 400 000 сўмни, август-ноябрь ойларида 480 000 сўмни, декабрь ойида эса 525 000 сўмни ташкил қилади. Бир йил учун жами даромад 5 245 000 сўмга (400 000 + 400 000 + 400 000 + 400 000 + 400 000 + 400 000 + 400 000 + 480 000 + 480 000 + 480 000 + 480 000 + 525 000) тенг. Солиқни ҳисоблаб ёзишда 22%лик ставка бўйича солиқ солинадиган даромад суммасини ва ундан олинadиган солиқни ҳисоблаб чиқарамиз:

$(5\,245\,000 - 4\,943\,550) \times 22\% = 301\,450 \times 22\% = 66\,319$ сўм.

Солиқ ставкалари жадвалидан кўришиб турганидек, бир ойда ЭКИХнинг 10 баравари миқдоригача даромаддан олинadиган солиқ миқдори 662 435,7 сўмни ташкил этади. 10 ЭКИХгача бўлган ва ушбу миқдордан ошадиган даромадлардан олинadиган солиқ суммаларини қўшиш йўли билан жисмоний шахснинг 2010 йилги даромадларидан ушланадиган солиқ суммасига эга бўламиз:

$662\,435,7 + 66\,319 = 728\,754,7$ сўм.

Январь-ноябрь ойларида 656 026,8 сўм солиқ ушланганлиги боис, декабрь ойи учун:

$728\,754,7 - 656\,026,8 = 72\,727,9$ сўм солиқ ушланади.

Январь-декабрь ойлари учун ШЖБПХга мажбурий ушланмалар суммаси:

$5\,245\,000 \times 1\% = 52\,450$ сўмни ташкил этади.

Январь-ноябрь ойларида 47 200 сўм миқдорида ШЖБПХга мажбурий бадаллар ушланганлиги боис, декабрь ойи учун 5 250 сўм (52 450 - 47 200) ушлаб қолиниши керак.

Фуқароларнинг ШЖБПХга мажбурий бадаллари ҳисоблаб ёзилган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғидан чегирилади, тегишинча декабрь ойи учун бюджетга ўтказиладиган солиқ суммаси:

$72\,727,9 - 5\,250 = 67\,477,9$ сўмни ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги 2010 йил 24 декабрдаги ПҚ-1449-сон қарорига мувофиқ, маблағларни бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси, Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси ва Ўзбекистон Касаба уюшмалари Федерацияси ўртасида белгиланган нормативларга мувофиқ тақсимлаган ҳолда ягона ижтимоий тўлов ставкаси 25 фоиз миқдорида;

2012 йилдан Фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига уларнинг меҳнат ҳақи даромадларидан мажбурий суғурта бадаллари ставкаси 5,5 фоиз миқдорида тасдиқланган.

6. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини ундириш механизмини такомиллаштириш

Иқтисодийтени модернизация қилиш ва ишлаб чиқариш соҳасига инновацион технологияларни кенг жорий этиш натижасида кейинги йилларда мамлакатимизда макроиктисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш суръатлари кузатилмоқда. Бунда макроиктисодий тартибга солиш тизимининг муҳим воситаларидан бири бўлган давлат бюджетининг аҳамияти ғоят юксакдир. Амалга оширилган бюджет-солиқ сиёсати, биринчидан, иқтисодийтенинг истиқболли соҳа ва тармоқларини давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлаш тизимида муҳим фискал омиллардан бири бўлиб хизмат қилмоқда. Қолаверса, амалдаги фаол ижтимоий сиёсат ва кучли ижтимоий ҳимоя тизимини шакллантиришда давлат бюджетига алоҳида вазифалар юклатилган бўлиб, ушбу вазифаларнинг самарали ижроси таъминланмоқда. Кейинги йилларда амалга оширилган ислохотлар натижасида давлат молияси тизими фаолиятининг барқарорлиги кузатилди.

Республика раҳбарияти томонидан мамлакатимизда жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини олдини олишга қаратилган кенг кўламли чоралар амалга оширилмоқда. Хусусан, Президентимизнинг ташаббуслари билан 2009–2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши дастурнинг 2009-2010 йиллар давомида инқироз таъсирини юмшатиш ва бартараф этишда роли ва аҳамияти катта бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов томонидан таъкидлаб ўтилганидек: “Мазкур дастур ўзига қамраб олган, ўз вақтида қабул қилинган ҳужжатларда аввало мамлакатимиз молиявий-иқтисодий, бюджет, банк-кредит тизимининг барқарор ҳамда узлуксиз ишлашینی таъминлаш, иқтисодиётнинг реал сектори тармоқлари ва корхоналарга ёрдам кўрсатиш, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирларнинг пухта ишлаб чиқилгани ўзининг амалий самарасини берди”⁶.

Бизга маълумки, Инқирозга қарши чоралар дастуридаги тадбирлар энг аввало, қуйидаги йўналишларда:

биринчидан, молия-банк тизимини мустаҳкамлаш;

иккинчидан, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлашга қаратилган эди.

Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш бўйича, биринчи навбатда, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, кооперация алоқаларини кенгайтириш, мустаҳкам ҳамкорликни йўлга қўйиш, мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларга ички талабни рағбатлантириш масалаларига кенг эътибор берилди. Жумладан, мазкур йўналишда қуйидагиларни амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилди:

1. Солиқ юкини энгиллаштириш, солиққа тортиш тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш бўйича хўжалик тузилмаларини қўллаб-қувватлаш мақсадида тегишли чоралар кўриш;

2. Давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мақсадида корхоналарнинг бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловлар бўйича муддати ўтган ҳамда жорий кредитор қарздорлигини қайта кўриб чиқиш;

3. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ харажатларни камайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш.

Мамлакатимизда солиқ юкини энгиллаштириш, солиққа тортиш тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш бўйича хўжалик тузилмаларини қўллаб-қувватлаш мақсадида бир қатор қўшимча чоралар, хўжалик субъектларига кенг қўламли қўшимча солиқ ва божхона имтиёзлари берилдики, жумладан жисмоний шахсларнинг микрофирма ва кичик корхоналарни таъсис этишдан олинадиган дивиденд тарзидаги даромадлари ҳамда юридик шахсларнинг капиталлаштиришга, инвестицияларга, аввал олинган кредитлар учун ҳисоб-китоб қилишга йўналтирилган маблағлари 5 йил муддатга солиққа тортишдан озод этилди.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида жисмоний шахсларни солиққа тортиш механизмининг такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эгадир. Айнан мана шундай такомиллаштиришнинг изчиллик билан амалга оширилиши давлатчилигимизнинг мустақиллиги қарор топиши ва янада тараққий этишида ҳал қилувчи омилдир. Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар аҳолидан ва жисмоний шахслардан ундириб олинадиган мажбурий тўловлардир. Мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ ислохотлари ривожланган давлатлар илғор тажрибасига асосан амалга оширилмоқда.

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарларида мамлакатимизда аҳолининг иш ҳақи ва даромадларини изчил ва олдиндан ошириб бориш ҳамда истеъмол бозорида нархлар индексининг асоссиз тарзда ўсишининг олдини олишга доир чора-тадбирлар ҳам изчиллик билан амалга ошириш таъкидлаб ўтилди:

«Аҳолининг иш ҳақи ва даромадларини изчил ва олдиндан ошириб бориш ҳамда истеъмол бозорида нархлар индексининг асоссиз тарзда ўсишининг олдини олишга доир чора-тадбирлар ҳам изчиллик билан амалга оширилмоқда. Бу эса эл-юртимизнинг фаровонлигини юксалтириш, аҳолининг харид қобилиятини оширишни кўзда тутадиган энг муҳим устувор мақсадларимизга тўла мос келади.

Табиийки, юқорида келтирилган мисол ва рақамлардан тобора чуқурлашиб бораётган жаҳон молиявий инқирози мамлакатимизга таъсир кўрсатмайди, бизни четлаб ўтади, деган хулоса

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасидан

чиқармаслик керак. Масалани бундай тушуниш ўта соддалик, айтиш мумкинки, кечириб бўлмас хато бўлур эди.

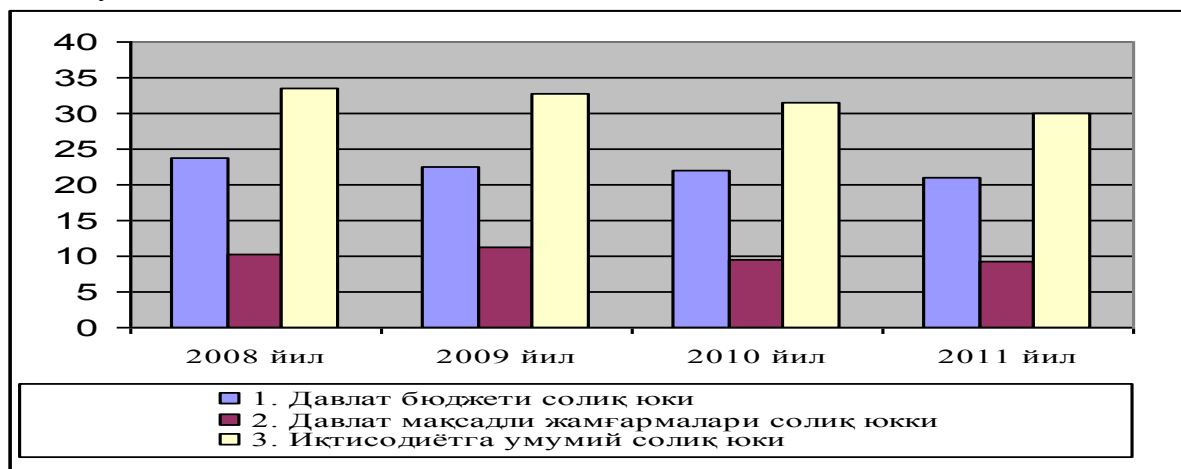
Барчамиз бир ҳақиқатни англаб етишимиз лозим — Ўзбекистон бугун халқаро ҳамжамиятнинг ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади»²³.

Президентимиз ўз асарларида мамлакатимизда меҳнатни рағбатлантириш, иш ҳақини кўпайтириш ва аҳоли даромадлари ўсишини таъминлашга қаратилган сиёсатни амалга ошириш бўйича қўлга киритилган натижалар ҳақида алоҳида тўхталиб ўтдилар.

Жамият аъзолари даромадлари даражаси улар турмуш фаровонлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланиб, шу билан бирга алоҳида шахсларнинг дам олиши, билим олиши, соғлиғини сақлаши, энг зарур эҳтиёжларини қондириши имкониятларини белгилаб беради. Аҳоли пул даромадлари иш ҳақи, тадбиркорлик фаолиятдан олинadиган даромад, нафақа, пенсия, стипендия шаклидаги барча пул тушумларини, мулкдан фоиз, дивиденд, рента шаклда олинadиган даромадларни, қимматли қоғозлар, кўчмас мулк, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, хунармандчилик буюмларини сотишдан ва хар хил хизматлар кўрсатишидан келиб тушадиган даромадларни ўз ичига олади.

Жаҳон молиявий инқирозининг салбий таъсирлари sanoat ишлаб чиқаришида нисбатан кўпроқ намоён бўлиши натижада унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2009 йилдаги 23,6 фоиз ўрнига 2010 йилда 24 фоизни ташкил этган. Қишлоқ хўжалиги салмоғининг 2010 йилда 17,5 фоизга қадар пасайиши эса мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибининг такомиллашиб, унда sanoat, қурилиш ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг улуши йилдан-йилга ошиб бораётганлигини англатади. Айтилган пайтда ялпи ички маҳсулот таркибидаги соф солиқлар ҳиссасининг 7,0 фоизга қадар қисқарганлиги мамлакатимиздаги солиқ юкининг тобора пасайиб бораётганлиги кўрсатади.

Хусусан, иқтисодиётдаги солиқ юкини янада қисқартириш ва солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш бўйича ислохотлар давом эттирилди. Буни қуйидаги жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги маълумотлари

2008 йилда иқтисодиётдаги умумий солиқ юки (давлат бюджетининг мақсадли фондлари билан биргаликда) 33,5%ни, 2010 йилга келиб ушбу кўрсаткич 2010 йилда 31,5%ни ташкил этди. 2011 йилда эса унинг ҳажми 30,1%ни ташкил этиши кўзда тутилмоқда. Солиқлар бўйича берилаётган имтиёзлар натижаси ўлароқ, давлат бюджетининг ЯИМдаги улуши 2010 йилда 22,1%ни ташкил қилган. 2011 йилда ушбу кўрсаткич 20,9%ни ташкил этиши кўзда тутилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 23-мартдаги ПҚ-1306-сонли “2010 йилда sanoat кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш Дастури тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ иқтисодиётнинг 12 та энг муҳим базавий тармоқлари бўйича 180 дан ортиқ корхоналарга солиқ тўловлари бўйича солиқ имтиёзлари ва преференциялар берилди. Натижада, тадбиркорлик субъектларининг солиқдан бўшаган маблағлари ҳисобига ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик

²³ И.А.Каримов. «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» -Т.: Ўзбекистон, 2009.- 24 -бет

янгилаш бўйича инвестицияларни молиялаштириш учун мақсадли йўналтириш имкониятларини вужудга келтирмоқда.

Хўжалик юритувчи субъектлар ва аҳолига солиқ имтиёзларининг ошириб борилишига қарамай амалга оширилган изчил солиқ сиёсатининг самараси ўлароқ, давлат бюджети даромадларидаги солиқлар ҳажмининг ошиб боришига эришилди.

Даромад солиғининг хорижий давлатлардаги тажрибасига мурожаат қиладиган бўлсак унда қуйидаги ҳолатларни кўришимиз мумкин:

Жисмоний шахслардан олинадиган давлат даромад солиғи Бельгияда ва чет элда олган резидентлар даромадидан ва бельгияда олинган норезидентлар даромадидан ушланади. Солиқ мулкдан олинган тушумлар, қимматбаҳо қоғозлар ва бошқа манбалар ҳамда харажатлар суммаси, ижтимоий имтиёзлар чиқариб ташланган иш ҳақидан олинади. Солиқ прогрессив характерга эга бўлиб, даромад ҳажмига қараб ўзгаради. Энг паст солиқ ставкаси 25% йиллик даромади 253000 франккача бўлса ва энг юқори ставка 55% даромад 2420000 франкдан ортиқча бўлганда қўлланилади.

Канадада аҳолини даромадига солинадиган солиқ қуйидаги ставкалар билан аниқланади (6 - жадвал).

6-жадвал

Канадада аҳолини даромадига солинадиган солиқ қуйидаги ставкалар белгиланган³¹

	Солиқ солинадиган даромад	Ставкини чегараси
1.	0 дан – 27500 гача	17%
2.	27501 дан – 55000 гача	26%
3.	55000 юқори	29%

Швейцарияда даромад солиғи федерал тўғри солиқлардан бири бўлиб жисмоний шахслардан олинади. Солиққа резидентлар ёки Швейцарияда фойда келтирадиган фаолият билан шуғулланувчи вақтинча резидентларни даромадлари тортилади. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ставкаси прогрессив ҳисобланади.

Буюк Британияда даромад солиғи йил давомида ундирилиб, солиққа тортиш жараёни апрель ойининг 6 санасидан бошланади. Буюк Британияда ишчиларнинг кўпчилиги даромад солиғини PAYAS YOU EARN (PAYE) тизимида, яъни иш ҳақини олишлари билан тўлайдилар.

Иш ҳақидан олинадиган корхона даромад солиғини тўлов манбаи бўлиб ҳисобланади. Буюк Британияда жами даромад солиғи тўловчиларни тахминан 26 миллион деб олсак, шундан 7,6 миллиони пасайтирилган ставкада 16,2 миллиони базавий ставкада 2,4 миллиони эса оширилган ставкада тўлайдилар. (7 -жадвал)

7-жадвал

Буюк Британияда даромад солиғи бўйича ставкалар ва интерваллар (фунт стерлинг ҳисобида)³¹

Солиқ ставкаси тури	Солиқ ставкаси	Даромадлар интервали
Пасайтирилган ставка	20 фоиз	0-4300 гача
Базавий ставка	23 фоиз	4301-27100 гача
Оширилган ставка	40 фоиз	27100 ва ундан ортиқ

Шу билан бирга, Буюк Британия шахсий ва оилавий чегирмалар миқдори ҳар молия йилида чакана нархлар индекси ўсишини ҳисобга олган ҳолда қайта кўриб чиқилади. Бундан ташқари, жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишда кўшимча имтиёзлар ҳам қўлланилади. (8-жадвал)

³¹ Шамсутдинов Ф.Ш., Шамсутдинова Ш.Ф., «Чет мамлакатлар солиқ тизими» – Тошкент.: ТДИУ.2007 й

³¹ С.Ҳақимов. Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқлар.Бозор, пул ва кредит. 7-сон. 2006 йил 51-бет.

Буюк Британияда жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ бўйича чегирмалар (фунт стерлинг ҳисобида)³²

Кўрсаткичлар	Чегирма миқдори
Даромад солиғи бўйича чегирмалар	
Ўз шахсий эҳтиёжлари учун чегирмалар	4194
Ўз шахсий эҳтиёжлари учун чегирмалар ва бева қолганлар учун чегирмалардан иборат эр-хотин учун чегирмалар	1900
65-74 ёшгача бўлган фуқаролар учун чегирмалар шу жумладан:	
Ўз шахсий эҳтиёжлари учун чегирмалар	5410
Эр-хотин учун чегирмалар	3305
75 ва ундан юқори бўлган ёшдаги фуқаролар учун чегирмалар шу жумладан:	
Ўз шахсий эҳтиёжлари учун чегирмалар	5600
Эр-хотин учун чегирмалар	3345
Ёшга доир гуруҳлар учун даромад солиғидан чегирмалар лимити	16200
Ўзи ҳақида маълумот бермайдиган фуқаролар учун шахсий чегирмалар	1330

Францияда даромад солиғи бюджетнинг 20 фоизини ташкил этади. Бу давлатда ҳам солиққа тортиш тартиби прогрессив бўлиб, 0 фоиздан 56,8 фоизгача бўлган шкалада солиққа тортилади. 18 ёшга етган шахс даромад солиғига тортилади. Даромад солиғи тўловчилар Францияда 7 тоифага бўлинади:

1. Иш жойидан даромад олувчилар
2. Ердан даромад олувчилар(ер ва биноларни ижарага беришдан)
3. Капитал айланишидан даромад олувчилар (дивидендлар ва фоизлар)
4. Қайта сотишдан даромад олувчилар(бинони, қимматли қоғозларни)
5. Ишлаб чиқариш ва савдо фаолиятдан даромад олувчи.
6. Тижорат билан боғлиқ бўлмаган даромад (шахснинг бошқа касб билан шуғулланиши)
7. Қишлоқ хўжалиги ишларидан даромад олувчилар.

Францияда Марказий ҳамда маҳаллий бюджетларга тушаётган солиқлар ва йиғимларни Ягона Солиқ Хизмати (ЯСХ) бажаради, Ўзбекистонда бу вазифани Давлат Солиқ Қўмитаси амалга оширади.

Даромад солиғи Францияда - бу ягона ва прогрессив солиқ ҳисобланади. Бу солиқ давлат даромадларини асосий элементи ҳисобланмайди. Бу солиқ бюджетни солиқ даромадларини тахминан 1/5 қисмини ташкил қилади. Жисмоний шахсларга солинадиган даромад солиғи прогрессив хусусиятга эга. Унинг ставкаси 0 дан 56,8%гача боради. Даромади 18140 франкдан ошмайдиган шахсларни даромадлари (ставкаси 0%) га солиқ солинмайди. Энг юқори ставка 246770 франкдан юқори бўлган даромадларга қўлланилади.

Солиқ тўловчини даромади 7 категорияга бўлинади:

1. Ёлланиб ишлайдиганларни иш ҳақиси.
2. Ер даромадлари (ер ва иморатни арендага бериш).
3. Оборот капиталидан олинадиган даромад (дивидендлар ва фоизлар).
4. Қайтадан сотишдан олинадиган даромад (иморатни, қимматбаҳо қоғозларни).
5. Акционер жамият бўлмаган корхоналарни ишлаб чиқориш ва савдо фаолиятдан олинадиган даромад.
6. Тижорат хусусиятига эга бўлмаган даромадлар (эркин касб эгаларини даромадлари).

³² С.Ҳақимов. Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқлар.Бозор, пул ва кредит. 7-сон. 2006 йил 51-бет.

7. Қишлоқ хўжалик даромадлари.

Францияни даромад солиғи Россия Федерацияси ва Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларни даромад солиғидан кескин фарқ қилади.

Бу фарқни унинг мазмунидан аниқлаш мумкин. Солиқ давлат бюджетига максимал даромад тўплаш эмас, биринчи навбатда маълум ижтимоий сиёсатини амалга ошириш учун қаратилган. Шу нуқтаи назардан бу солиқ етарли даражада самарали ҳисобланади. Агар уни давлат бюджетига улуши бошқа давлатларга нисбатан паст бўлсада, унинг билвосита мамлакатни фаровонлигини кўтаришдаги роли катта.

Бу солиқ жуда мураккаб, ўзига хос хусусиятларга эга. Солиқ француз жамоаси, сиёсати ва аҳолиси билан чамбарчас боғланиб кетган, шунинг учун уни унификация қилиш ҳар томонлама ўйлаб иш тутишни талаб қилади.

9-жадвал

АҚШда фуқаролардан олинадиган даромад солиғининг ставкалари³³

Солиққа тортиладиган йиллик даромад суммаси, АҚШ доллари		Даромад солиғи, %
1.	22000 гача	15%
2.	22000-51000	3300+22000 дан ортиқ сумманинг 28 фоизи
3.	51000-115000	12000+51000 дан ортиқ сумманинг 31 фоизи
4.	115000-250000	31000+115000 дан ортиқ сумманинг 36 фоизи
5.	250000 дан ортиқ	80000+ 250000 дан ортиқ сумманинг 40 фоизи

Маълумотлардан кўринадик, АҚШда фуқаролардан олинадиган даромад солиғига нисбатан прогрессив ставкалар қўлланилмоқда. Бундай солиқ ставкалари фуқаролар даромадининг ўсишига боғлиқ равишда ошиб боради (-жадвал).

Ҳозирги кунда жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар объектларини аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш, жисмоний шахслардан олинадиган солиқларни ҳисоблаш ва жисмоний шахсларни солиққа тортиш жараёнида бир қанча муаммоларга дуч келинмоқда. Мамлакатимизда амал қиладиган солиқ тизимининг асосий белгилари мустақилликка эришилгандан сўнг шаклланди. Солиқ тизимига ўзгаришлар ислохатларнинг бориши ва ижтимоий-иқтисодий вазият билан узвий боғлиқ бўлди.

Давлат томонидан жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортишда солиқ юкини босқичма-босқич пасайтиришнинг изчил солиқ ислохатларини ўтказилиши миллий солиқ тизимини ҳалқаро меъёрлар ва стандартларга мувофиқлаштириш эҳтиёжи тақозо қилди.

Солиқ тизимини ислох қилиш соҳасида асосий вазифа ўртага қўйилди, яъни фуқаролар зиммасидаги солиқ юкини солиқ ставкаларини пасайтириш ҳисобига изчиллик билан камайтириш.

Солиқ юкини камайтиришга йўналтирилган чоралар ишлаб чиқарувчи корхоналардан истеъмолчи корхоналарга ўтказиш бевосита солиқлар корхоналар молия-хўжалик фаолиятининг натижалари ва фуқароларнинг даромадларига таъсир кўрсатиши билан изоҳланади.

Жисмоний шахслар даромадига солиқ босимини камайтириш ва фуқаролар даромадини легаллаштириш мақсадида жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ шкаласи доимо такомиллаштирилмоқда. 1998 йилда энг кам иш ҳақи миқдорининг 10 бараваридан ошадиган даромадга белгиланган 45%лик энг юқори солиқ ставкаси билан бир қаторда жисмоний шахслар даромадига солиқ солишнинг 5 даражали шкаласи қўлланган эди. 2000 йилда солиқнинг энг юқори ставкаси 40% бўлган 4 даражали шкала жорий этилди.

Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқаришнинг 3 даражали тизимига ўтиш, энг кам иш ҳақи чегирилишини бекор қилиш ва ставкани 36 фоиздан 2001 йилда, 33 фоизга 2002 йилда камайтириш бюджет даромадлари таркибида мазкур солиқ салмоғининг 1,1 фоизга кўпайишига олиб келди. 2007 йилда даромад солиғининг энг юқори ставкаси 25%, 2009

³³ Даромад, бюджет ва солиқлар. Солиқ тўловчининг журнали. 4-сон. 2004 йил 21-бет.

йилда эса жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг энг юқори ставкаси 22 % миқдорида белгиланди.

2005 йил 1 январдан бошлаб фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига мажбурий ҳар ойлик бадаллар жисмоний шахсларнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳисоблаб чиқарилган даромад солиғи суммасидан тегишли равишда чиқариб ташланган ҳолда ходимнинг ҳисобланган иш ҳақининг 1 фоизи миқдорида амалга оширилади, бу билан жисмоний шахсларга солиқ босими пасаяди ва иш ҳақини алоҳида оладиган фуқароларнинг даромадларини хуфийликдан чиқариш, жамғармалари ошишини таъминлаш учун рағбат бўлиб хизмат қилиши керак.

Жисмоний шахслар даромад солиғини ягона ижтимоий тўловдан алоҳида қараб бўлмайди, унинг миқдори ҳам камаймоқда. Масалан, 2004 йилда мазкур меҳнатга ҳақ тўлаш фондининг 33%ини, 2009 йилда эса атиги 24%ини, 2010 йил 25%ни ташкил қилди. Кўпайиши корхона харажатларининг ўсишига олиб келадиган иш ҳақи тўлайдиган хўжалик юритувчи субъект ягона ижтимоий тўловни тўловчи ҳисобланади.

Ягона ижтимоий тўлов ва даромад солиғини пасайтириш қисқа муддатли даврда бюджет камомадига олиб келиши мумкин. Шу билан бирга, иш ҳақининг кўпайиши, яъни меҳнатга ҳақ тўлаш фондини тежаш ва аҳоли харид қобилиятининг ошиши товар айланмасининг ўсишига, солиқ тушумларининг кўпайишига ҳам олиб келади. Бундан ташқари, иш ҳақининг кўпайиши аҳоли банкларга жамғармалар кўйишига имконият беради, бу эса тижорат банкларини капиталлаштиришга таъсир кўрсатади.

Солиқ юқини пасайиши натижасида бўшаган маблағлар ўз оборот маблағларини тўлдириш, инвестицияларни кўпайтириш манбаси бўлди, бу эса солиқ солиш базасининг кенгайишига олиб келди.

Ҳар қандай солиқ тизимининг муҳим қисми солиқ маъмурчилигидир. Солиқ маъмурчилиги тизимини такомиллаштириш мамлакатдаги бизнес-муҳитни давлат бюджетига зарар етказмасдан яхшилаш имконини беради.

Солиқ маъмурчилиги тизимида 2005 йилда юз берган ўзгаришлар мамлакатдаги бизнес-муҳитни яхшилашнинг муҳим омили бўлди. Бу йўналишда солиқ текширувлариини қисқартириш ва уларни ўтказишнинг аниқ тартиботини ишлаб чиқиш, солиқ ҳисоботи тартиботини соддалаштириш ва солиқ тўловчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини кучайтириш бўйича чоралар кўрилди.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқга баҳо берилганда кўпчилик солиқ оғирлигини солиқ ставкалари билан баҳолайди. Унинг юқори ставкаси 1998 йилда 45 фоиз белгиланган бўлса, 2007 йилга келиб (1/4 улушга камайган ҳолда) 25 фоизни, 2009 йилда 22 фоизни ташкил қилмоқда. Ривожланган мамлакатларда эса, бу кўрсаткич ўз ички хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, турли солиқ ставкаларида белгиланган. (10 -жадвал)

10-жадвал

Ривожланган давлатлардаги жисмоний шахслар даромад солиғи ставкалари³⁴

№	Мамлакатлар	Бошланғич ставка,%	Энг юқори ставка, %
1.	АҚШ	15,0	39,6
2.	Буюк Британия	10,0	40,0
3.	Франция	0,0	54,0
4.	Италия	18,5	45,5
5.	Канада	17,0	29,0

Жадвал кўрсаткичларини кўздан кечирав эканмиз, Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган солиқ ставкалари юқори эмаслигини кўришимиз мумкин.

Бозор иқтисодиёти тараққий этган мамлакатларда даромад солиғини ҳисоблашда кун кечириш минимумини чегириб ташлаб, қолган даромаддан солиқ ундирилади.

Жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишнинг яна бир жиҳатини бу солиққа тортиладиган даромадни табақалаштириш ёки солиқ ставкалари ўртасидаги кадамининг қисқалиги

³⁴ Адизов.А “Жисмоний шахслардан ундириладиган даромад солиғи оғирлиги ва уни белгилловчи омилар”. “Ўзбекистон Иқтисодий Ахборотномаси” 1-2-сон 2008 йил 12-бет.

ёки энг кам иш ҳақининг беш, ўн ва ундан юқори баробари миқдорида қилиб белгиланганлиги ҳамда кадам сифатида олинган миқдорнинг камлиги билан изоҳлаш мумкин.

Жисмоний шахслар дармад солиғи оғирлигига солиқ ставкалари, чегирмалар ва солиқ ставкалари ўртасидаги кадам тўғридан-тўғри таъсир кўрсатса, шундай омиллар борки, солиқ оғирлигига баҳо берганда улар кўпчилик назаридан четда қолади. Республикада шундай омиллар сирасига аҳоли таркибида меҳнат ёшида бўлмаганлар улуши, бандлик даражаси, соҳалар бўйича аҳоли бандлигини киритиш мумкин.

Бозор иқтисодиёти тарққий этган мамлакатларда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблашда кун кечириш минимумини чегириб ташлаб, қолган даромаддан солиқ ундирилади. Мамлакатимизда амал қилиб келаётган жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ, бир қарашда жаҳон тажрибаларига молик бўлсада, аммо ўзининг маълум хусусиятларига асосан, улардан фарқ қилувчи белгиларини келтириб ўтиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг солиқли даромадлари ичида, мазкур солиқ тушуми 2006 йил кўрсаткичларига асосан 14,9 фоиз (2005 йилда 14,1 фоиз, 2004 йилда 12,8 фоиз ва 2003 йилда 13,1 фоиз)ни ташкил этади. Яъни фискаллик хусусиятига кўра 2006 йилда учинчи (2005 йилда учинчи, 2004 йилда тўртинчи ва 2003 йилда учинчи) ўринни эгаллайди. Бироқ бир қатор давлатларда жумладан, АҚШнинг федерал бюджети даромадларида унинг улуши 41 фоиз, Буюк Британияда 25,9 фоизни ташкил этиб, фискаллик хусусиятига кўра биринчи ўринни эгаллайди. Мазкур ҳолатдан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, келажакда Ўзбекистон Республикасида ҳам жисмоний шахслар даромадига солиқнинг бюджетдаги салмоғи етакчи ўринларга чиқиши истикболли режалардир. Ҳозирги кунда бунга етарлича шарт-шароитлар яратмоқда. Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий муносабатларида тадбиркорлик фаолиятлари билан шуғулланишлари учун мавжуд бўлган ҳуқуқий имкониятларни бунга мисол қилиб келтириш мумкин.

Ҳозирда мамлакатимизда олиб борилаётган солиқ ислоҳатлари ривожланган давлатлар илғор тажрибасига асосан амалга оширилмоқда.

2010 йилгача бўлган даврда бюджетнинг стратегик устуворлиги уйғун иқтисодий ўсишни йилига 8-8,5 фоиз даражасида таъминлаш, унинг сифатини ва аҳоли фаровонлигини оширишдаги ҳиссасини кўтаришдир.

Ушбу мақсадга эришиш учун давлат сиёсатининг барча воситаларидан самарали фойдаланмоқ керак, улар орасида эса асосий роль солиқ-бюджет сиёсатига тегишли.

Давлат мажбуриятларининг ва ижтимоий кафолатларнинг бажарилиши нафақат бюджет маблағларининг қандай тамойилларга ва қоидаларга кўра шаклланиши ва сарфланишига, давлат молиявий ресурсларини қандай бошқаришга, балки мамлакатни ривожлантиришнинг стратегик мақсадларга эришига ҳам боғлиқ.

Кўрилган чоралар ва бунинг натижасида солиқ юқининг пасайишига қарамай, унинг даражаси худди шундай даромад даражасига эга бўлган, шунингдек, иқтисодий ривожланишнинг юқори суръатларга эришган ривожланаётган давлатларга қараганда юқориликча қолмоқда. Хитойда ниҳоятда юқори иқтисодий ўсиш суръатлари кузатилган 1979-1996 йилларда солиқ юки 36 дан 13 фоизга камайтирилди. Фақат кейингина 18 йиллик юксак иқтисодий ўсишдан кейин у 20 фоизга кўпайтирилди.

Иқтисодиётнинг янада ривожлантирилиши тўғри ва билвосита солиқ солиш базасини кенгайтиради ва улар улушини оширади. Бунда солиқ ставкаларининг пасайтирилиши имконияти пайдо бўлади. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи ставкасини пасайтириш ва унификациялаш айниқса муҳимдир. Бу йўналишда амалга оширилаётган чора-тадбирлар аҳоли даромадларининг ўсишига ва солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолларининг камайишига кўмаклашади.

Солиқ сиёсатининг ўрта истикболдаги асосий йўналишларини қуйидаги тарзда белгилаш мумкин:

- Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича солиқ юқини камайиши.
- Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаш механизмининг янада соддалаштириш.
- Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг рағбатлантирувчи функциясини кучайтириш.
- Солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш.

Хулоса

Мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохатлар амалиётидаги энг мураккаб муаммолардан бири жисмоний шахслар даромадини солиққа тортиш муаммосидир. Энг мақбул солиққа тортиш тизимини ишлаб чиқган ҳолда мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига таъсир қилиш, тадбиркорликнинг тараққий этишига ёрдам бериш ва ижтимоий муаммоларни ҳал этиб бориш бозор муносабатларига ўтиш шароитида ҳам, ундан кейин ҳам давлатнинг бош мақсади бўлиб қолаверади.

Республикамизда солиққа тортиш тизими шаклланишига жуда кўп вақт кетмаган бўлса ҳам, солиққа тортиш тизимимиз йил сайин янгиланиб, такомиллашиб, ривожланиб бормоқда. Ҳозирги кунда бутун дунё мамлакатларида давлатнинг аниқ амал қилувчи солиққа тортиш тизими мавжудлиги унинг юксак даражада тараққий этганлигининг белгиси ҳисобланади. Шунинг учун солиққа тортиш тизимини жаҳон солиқ амалиёти даражасида шакллантириш ва ривожланган мамлакатларнинг солиқ амалиётидаги илғор тажрибаларидан солиққа тортиш тизимимизда фойдаланиш бозор муносабатларига ўтиш шарт-шароитига мослашишда алоҳида аҳамиятга эгадир.

Иқтисодий ислохатлар шароитида солиқлар давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг асосини ташкил этади. Мавжуд молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш, уларни тўғри йўналтириш самарадорлигини ошириш ва ижтимоий иқтисодий асосга таянаётганлиги жуда муҳимдир. Солиқ бюджет сиёсатининг яхлитлигига эришиш мамлакатда макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга, самарали бюджет-солиқ сиёсатини юритишга, аҳоли турмуш даражасини яхшилашга хизмат қилади.

Жисмоний шахслар даромад солиқлари таҳлил қилинганда, асосий солиққа тортиладиган база, яъни иш ҳақи нуқтаи назаридан мавжуд шароит қониқарли ҳисобланади. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш бўйича фискал сиёсатнинг мақсади, аҳолининг ўрта ва юқори даромадли гуруҳларини кўпайтиришдан иборат бўлиши лозим.

Солиқ тизимини бозор тамойиллари асосида ислоҳ қилиш шароитида иқтисодий тараққий этган мамлакатларнинг жисмоний шахсларни даромадларини солиққа тортиш юзасидан илғор тажрибаларини ўрганиш ва самарали бўлган усулларини иқтисодиётимизнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда тадбиқ этиш бош масала ҳисобланади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимининг бир бўғини ҳисобланиб, амалга оширилаётган солиқ сиёсати мамлакатнинг макроиқтисодий ва микроиқтисодий кўрсаткичларига сезиларли тарзда таъсир этади.

Курс ишимизнинг ниҳоясида жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишнинг таркибий тузилиши, ҳуқуқий асослари ва Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимини ислоҳ қилиш шароитида жисмоний шахслар даромадини солиққа тортиш механизмининг такомиллаштириш ҳамда уни ўрганиш асосида олинган асосий хулосаларни қисқача акс эттирамыз.

Улар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқнинг иқтисодий моҳияти ва назарий-ҳуқуқий асослари умумлаштирилди.

Иккинчидан, жисмоний шахслар даромадини солиққа тортиш механизмининг амалдаги ҳолатига баҳо берилиб таҳлил қилинди.

Учинчидан, жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишнинг таркибий тузилиши ва Ўзбекистон Республикаси солиққа тортиш тизимида тутган ўрни белгилаб олинди.

Тўртинчидан, солиқ тизимини ислоҳ қилиш шароитида жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишнинг назарий-ҳуқуқий асослари ўрганилди.

Бешинчидан, Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимини ислоҳ қилиш шароитида жисмоний шахслар даромадини солиққа тортиш механизмининг такомиллаштириш йўллари ишлаб чиқилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси қонунлари

- 1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2008 й. 40 б.
- 1.2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 йил январь.
- 1.3. «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. // «Халқ сўзи» газетаси, 1997 йил 29 август, 1-2 б.

2. Ўзбекистон Республикаси Президент фармонлари ва қарорлари

- 2.1. Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 20.06.2005 й. ПФ-3620-сон Фармони
- 2.2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 18 ноябрдаги «Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 4053-сон Фармони.
- 2.3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 19 ноябрдаги «Иқтисодий ночор корхоналарни тижорат банкларига сотиш тартибини тасдиқлаш тўғрисида»ги 4010-сон Фармойиши.
- 2.4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 28 ноябрдаги «Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларни барқарор ишлашнинг таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида»ги 4058-сон Фармони.
- 2.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида"ги Қарори." Халқ сўзи"газетаси 15.06.2005 й.
- 2.6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги 1675-сонли Қарори (2011 йил 30 декабрь).
- 2.7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги 1449-сонли Қарори (2010 йил 24 декабрь).
- 2.8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2010 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги 2009 йил 22 декабрдаги 1245-сонли қарори
- 2.9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2009 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги 2008 йил 29 декабрдаги 1024-сонли қарори
- 2.10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 27 февралдаги ПҚ 1717- сонли қарори. «Мустаҳкам оила йили давлат Дастури»
- 2.11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 февралдаги ПҚ-805 сонли қарори 1-илоvasи. “Ёшлар йили давлат Дастури”

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва бошқа ҳуқуқий-меърий ҳужжатлар

- 3.1. “Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари ҳақида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 2004 йил 21 декабрь.
- 3.2. “Бевосита хусусий хорижий инвестициялар учун солиқ имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 3 августдаги Қарори. // “Солиқлар ва божхона хабарлари” газетаси, 2005 йил 5 декабр, № 49.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари ва маърузалари

- 4.1. И.А.Каримов 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади: 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. – Т.: Ўзбекистон, 2012. – 36 б.
- 4.2. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. - Президент Ислам Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил 22 январь.
- 4.3. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир – Т.: “Ўзбекистон”, 2010. 80 бет.

- 4.4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни баргараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: «Ўзбекистон», 2009йил. 56 бет.
- 4.5. Каримов И.А. «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш- давр талаби» -Т.: Халқ сўзи, 14 февраль, 2009 йил.
- 4.6. Каримов И.А. «Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш-барча ислохат ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир» -Т.:Халқ сўзи, 2008 йил., 9 февраль, № 28 (4438) 1-3 бетлар.
- 4.7. Каримов И.А. “Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш-асосий вазифамиздир”.- “Халқ сўзи”, 13 февраль 2007 йил. 2-5 бетлар.
- 4.8. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли.- Т.: “Ўзбекистон”, 2007 йил . 48 бет.
- 4.9. Каримов И.А. Тошкент шаҳрининг 2200 йиллигига бағишланган тантанали мажлисдаги нутқи. – Т.: O`zbekiston ovozi, 2009 yil 2 sentabr, № 107 (30.068) 1-2 бетлар

5. Дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва мақолалар тўплами

- 5.1. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича Ўқув-услубий мажмуа – Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010. – 125 бет.
- 5.2. Ваҳобов А., Жўраев А. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик- Т.:Шарқ, 2009. 448 бет.
- 5.3. Alimardonov M.I., To`xsanov Q.N. Soliq nazariyasi. –Т.: O`zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg`armasi nashriyoti, 2005, - 175 b.
- 5.4. Тухлиев Б.К., Юсупов О.А., Агзамов А.Т, Тўхсанов Қ.Н. Солиқлар ва солиққа тортиш: Ўқув қўлланма. – Т.: 2007. -320 б.
- 5.5. Кочергов Д.С., Устинова Е.Е. Упрощенная система налогообложения, -М.: Омега, 2006.- 317 с.
- 5.6. Завалишина И.А. Солиқлар: назария ва амалиёт: Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси нашриёт уйи, 2005. –544 б.
- 5.7. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти: Дарслик. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
- 5.8. Юткина Г.Ф. Налоги и налогообложения. Учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 509 с.
- 5.9. Митюкова Э.С. Налоговое планирование: анализ реальных схем. – М.: Эксмо, 2010. – 288 с.
- 5.10. Молчанов С.С. Налоги: расчет и оптимизация. – М.: Эксмо, 2010.–544с.
- 5.11. Пархачева М. А. Упрощенная система налогообложения. — М.: Эксмо, 2007. — 672 с.
- 5.12. Евстигнеев Е.И. Налоги и налогообложение –М: Инфра-М, 2001-5с
- 5.13. Миляков Н. В. Налоги и налогообложение- М: Инфра- М, 2000-4 с
- 5.14. Йўлдошев М, Турсунов Й. Солиқ ҳуқуқи-Тошкент: “Молия” 2000-60-бет

6. Фойдаланилган докторлик ва номзодлик диссертациялари

- 6.1. Жўраев Т. Солиқ сиёсатини такомиллаштириш йўлида. Халқ сўзи. 2003 йил 20 сентябрь.
- 6.2. Тошмуродова Б. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми. –Т.: Янги аср авлоди, 2002. –126 б.

7. Фойдаланилган магистрлик диссертациялари ва битирув малакавий ишлари

8. Журнал ва газеталардаги мақолаларга ҳаволалар

- 8.1. Иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш муаммолари. Республика илмий амалий анжумани материаллари.-Т.: ДСҚ Солиқ академияси, 2010 йил 21-22 май.
- 8.2. Иқтисодиётни либераллаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида давлат молиясини ислох қилиш йўналишлари. Республика илмий амалий анжумани материаллари.-Т.:ТДИУ, 2007 йил 14-15- декабрь.

9. Ҳисоботлар ва статистик материаллар

- 9.1. Солиқлар ва божхона хабарлари» молиявий иқтисодий газетаси 2006-2012 йиллар
- 9.2. «Бозор, пул ва кредит» журнали 2006-2012 йиллар
- 9.3. «Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси» журнали 2006-2012 йиллар

10. Интернет саҳифаларига ҳаволалар

- 10.1. <http://www.soliq.uz>
- 10.2. <http://www.nalog.ru>

